فیقهی بانگەواز

لەژێر ڕۆشنایی
قورئان و سوننەت دا

نوسینی: پڕفیسۆر.د. عەلی قەرەداغی

وەرگێڕانی: محمد محمد حمه میرزا

بەرهەمی نوسینگەی راگەیاندنی

پڕۆفیسۆر. د. عەلی قەرەداغی

بەهاری ٢٠١٢

بسم الله الرحمن الرحيم

ناوی کتێب: فیقهی بانگەواز لەژێر رۆشنایی قورئانو سوننەتدا

نوسەر: پرۆفیسۆر.د. عەلی محیّدین قەرەداغی

وەرگێڕانی: محمد محمد حمه میرزا

پێداچونەوەی: عومەر عەلی محمد

تایپ: ئەحمەد قادر ئەحمەد

چاپی یەکەم: بەهاری ٢٠١٢

چاپ: چاپخانەی چوارچرا

تیراژ: ١٠٠٠

نرخ: ٢٠٠٠ دینار

بەرگ: فەرهاد فایەق

ئیمەیل:bangyhaq@yahoo.com

وێب سایت: www.iklkurd.org

www.qaradaghi.com

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان ژمارەی (١٥٣٣)ی ساڵی(٢٠١٢) پێدراوە

پێڕست

ژ	بابەت	لاپەڕە
١	پێشەكی	٤
٢	پوختەی فیقهی بانگەواز	٨
٣	فیقهی بانگەواز	١٣
٤	تایبەتمەندییەكانی بانگەوازی ئیسلام	١٥
٥	پایەكانی بانگەواز	٢١
٦	پایەیی یەكەم: بانگخواز	٢١
٧	نیشانەكانی بانگخوازی سەركەوتوو	٢٩
٨	ئامادەكردنی بانگخواز لەقورئانی پیرۆزدا	٣٦
٩	پایەیی دووەم: بانگكراو	٤١
١٠	پایەیی سێیەم: بابەتی بانگەوازەكە	٤٥
١١	پایەیی چوارەم: گەیاندنو گوزارشت لێكردنو پێگەیاندن	٤٧
١٢	پێكەوە گرێدانی رەسەنایەتیو هاوچەرخی لەبانگەوازدا	٤٩
١٣	پرۆسەی گەیاندن	٥٩
١٤	مەرجەكانی سەركەوتنی بانگەواز	٧٩
١٥	كۆتاییو چەند راسپاردەیەك	٨٢

پێشەكی

لەو كاتەوەی خوای گەورە ئادەمو حەوای لەسەر زەوی د كردە بەجێنشینو لەدوای ئەوەش نەوەی جۆر بەجۆریان لیَ كەوتەوە، هەرلەیەكەم مرۆڤەوە كەئادەم پێغەمبەر بووە ، بەپێویستی زانیوە كەبەردەوام پەیوەست بن بەپەیامی خواوە، لەبەرئەوە بەدرێژای چاخە مێژوویەكان مرۆڤ دانەبڕاوە لەپەیامی ئاسمانو خوای گەورە بەردەوام ڕێنمایی كردووەو پێغەمبەرانی بۆناردووە، بۆئەوەی بەردەوام پردێكی پەیوەندی لەنێوان خواو مرۆڤدا هەبێت.

ئەوكاتەش كەپێغەمبەران لەئارادا نەبوون، بانگخوازان ئەو ڕۆڵەیان بینیوەو جارێكی تر پەیامەكەیان بەخەڵك گەیاندووە، ئیسلامیش وەك كۆتا پەیام لەدوای كۆچی دوای پێغەمبەری خۆشەویست﴿ﷺ﴾بانگخوازان هەستاون بەلەخۆ گرتنی ئەو بەرپرسیارێتیە، لەسەرەتادا پێغەمبەری خواو هاوەڵانی ئەو ڕۆڵە پرشنگدارەیان بینیو خەڵكیان لەنەفامیو نەزانیو تاریكی رزگاركرد بەرەو روناكیو زانستو هۆشیار بوونەوە بانگیان كردن، ئەم پەیامە بووە هۆی ئەوەی كەگەلێكی دواكەوتوی وەك عەرەب بكات بەنەتەوەیەكی خاوەن شارستانیەت و پێشكەتوو، پێغەمبەرو هاوەڵانی توانیان لەڕێگەی ئەم پەیامەوە ئەزموونێكی سەركەوتوی مێژوویی نیشانی هەموو گەلانی جیهانی بدەن.كە نمونەبێت بۆ لێبوردەیی و چەسپاندنی مافەكانی مرۆڤ و دادپەروەری .....هتد

ئەوان بەقوربانیی دانو ڕاستگۆییو دادپەروەریو ئازادی توانیان ئیسلام بكەنە ئەو پەیامەی كەهەموو گەلە ستەمدیدەكان بەوپەڕی خۆشەویستیەوە باوەشی بۆ بكەنەوەو گەلی كوردیشمان یەكێك بووە لەو گەلانەی كەخۆویستانە مسوڵمان

بوونی خۆیان ڕاگەیاندوو لەئێستاشدا ئیسلام لەلایان خۆشەویست ترە لە هەموو شتێك.

ئاشنا بوونی گەلە ستەم دیدەکان بەئیسلام لەڕێگەی بانگخوازان و هاوەڵانەوە بوو، هەر لەژێر سایەی ئەم پەیامەشدا هەموو گەل و نەتەوەکان کۆبوونەوەو بوون بەبراو بوونە یەك جەستەو لەکاتی هەر ئازارێکدا هەستیان بەئازاری یەکتر دەکرد، بەڵام لەدوای ئەوەی کەژیان گۆڕانی بەسەردا هاتو تەکنەلۆژیا پێشکەوتو چەندان ئایدۆلۆژیای جۆراو جۆر دروست بوون، وردە وردە خەڵك لەسەرچاوە چاکەکەی ئیسلام کەقورئانو فەرموودەیە دورکەوتنەوە، دەرونی مسوڵمانان روویان لەنەخۆشی کردو وردە وردە ئیمانیان لاوازبوو، زۆربەیان سەرقاڵی ئارەزوەکانیان بوونو کەوتنە شوێن پلانو نەخشەکانی دوژمنان، بەمەش مسوڵمانان پارچە پارچە بوونو کەوتنە دژایەتی یەکتر، بەم هۆیەشەوە ڕەگەز پەرستیو فاشیەتو دوژمنایەتی لەنێوانیاندا گەشەیان کرد، چەندان دەسەڵاتی ستەمکار جڵەوی حوکمیان بەدەستەوە گرت، لەڕووی خاكو نیشتیمانەوە پارچە پارچەبوونو پاشان هەریەکەیان کەوتنە دژایەتی ئەوی تر ئەمە لەسەر ئاستی گشتی ئوممەت.

لەسەر ئاستی تاکیش مسوڵمان روویان لەلاوازی کرد، کەوتنە شوێن پلانو داواکانی شەیتانو بەناوی پێشکەوتنو مەدەنیەتو مودێرنیزم کەوتنە وازهێنان لەپابەند بوون بەبنەما ئیمانیەکان و وایان راگەیاند کە پابەند بوون بە ئاینەوە دەبێتە مایەی دواکەوتنو توندڕەویو فاشیەتو ڕەگەز پەرستی.

هەروەها لەبواری ئابوریشدا، سوو کرایە بنەمای گەشەپێدانو پێشکەوتنو زیناو مەی خواردنەوەش وەك ئازادیەکی تاکەکەسی لێك درایەوەو فەرمان کردن

بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپە کرایە هۆکاری دەست وەردان لەکاروباری تایبەتی تاکەکان.

بەم هۆیەشەوە زۆرینەی کۆمەڵگە مسوڵمانەکان بەتایبەت گەنجان رویان کردە ئارەزوو پەرستیو خۆ دزینەوە لەپابەند بوون بەبنەما ئیمانی و ئیسلامیەکان، دەسەڵاتیش بەکاری عیلمانیەتو پێکشەوتن لەجیاتی هەر ڕێسایەکی شەریعەت، بنەمایەکی دەستوریو یاسایی هێنراوی لە ڕۆژئاواوە هێناو لەدامو دەزگا ئیداریو سیاسییەکاندا چەسپاندی.

لەبەرئەوە ئەمڕۆ لەهەموو کاتێکی تر پێویست ترە کە زانایانو شارەزایانو پسپۆڕان لەباوەڕدارانی مسوڵمان لەئاستی گشتیو تایبەتیدا جارێکی تر گرنگی بدەنەوە بەبواری بانگەوازو هەریەکە لەو کەسانە بەئەرکو بەرپرسیاریەتێکی سەرشانی خۆی بزانێت، پرۆفیسۆر دکتۆر عەلی قەرەداغی لەچوارچێوەی ئەم کتێبەدا دەیەوێت ڕۆڵی گرنگی بانگەوازمان پێ بناسێنێت و بەشێوەیەکی زانستی راڤەی فیقهی بانگەوازمان بۆ بکات .

بانگکردن بۆ ڕێبازی خوا یەکێکە لەپێویستیەکان ئەم سەردەمەو پێویستە زانایانی مسوڵمان بەشێوەیەکی نویو دامەزراوەیی خۆیان ئامادە بکەن بۆ ئەم بەرپرسیارێتیە، بواری بانگەواز لەم سەردەمەدا نابێت دابراو بێت لەوپێشکەوتنە تەکنەلۆژیو زانستەیەی کەئێستا لەسەر ئاستی جیهاندا هەیە، مرۆڤی بانگخواز دەبێت کەسایەتیەکی شارەزاو پسپۆڕو لێهاتووبێت دەبێت شارەزابێت لەبوارەکانی پێشکەوتنی فیکرو زانستو تەکنەلۆژیا لەسەر ئاستی جیهان، نابێت دابڕاوبێت لە گۆڕانکاریە نوێیەکانو بەرهەمە نوێیەکانی شارستانیەتی جیهانی، لەهەمان کاتدا دەبێت سود لەهەموو هۆکارە تەکنەلۆژیەکانی وەك

بواری ئینتەرنێت و کۆمپیتەرو کاسێت و CD و کتێب و گۆڤارەکان و کۆڕو سیمینارو کەناڵەکانی راگەیاندنی جۆراو جۆری بیستراو بینراو نوسراو وەربگرێت، لەم کتێبەدا دکتۆر قەرەداغی دەست نیشانی هەموو ئەو بوارە گرنگانە دەکات و بەپێویستی دەزانێت کەبانگخوازە نوێیەکان گرنگی باش پێ بدەن.

بواری بانگ خوازی لەم سەردەمەدا زۆرجار تێکەڵ بەبواری سیاسی بوەو ئەمەش بوەتە هۆی لەکەداربوونی، چونکە سیاسییەکان نەیانتوانیوە وەك بانگخوازێك مامەڵە بکەنو بەهۆی لاوازیشیان لەبەردەم پۆست و بەرژەوەندیدا هەندێك جار بونە هۆی ئەوەی نمونەیەکی ناجۆر بۆ ئیسلام تۆمار بکەن، بانگخوازەکان هەتا دەکرێت نابێت خۆیان تێکەڵ بەبواری سیاسەتو بەرژەوەندی خوازی بکەن، بەڵکو دەبێت ئەوان وەك کەسایەتیەکی سەربەخۆ بناسرێنو هەرکارێکیش کەلەبواری بانگەوازدا بیکەن دەبێت تەنها مەبەستیان ڕەزامەندی خوابێت نەك دەستکەوتنی پۆستو پلەو پایە، بانگخوازەکان دەبێت نمونەی راستگۆیيو پاکی بنو هەموو کارەکانیشیان تەنها لەبەرخواو لەپێناو لێخۆشبوونی خوای گەورەدا بێت، لەم کتێبەدا دکتۆر عەلی قەرەداغی زۆرجەخت دەکاتەوە لەسەر پاراستنی کەسایەتی مرۆڤی بانگخوازو دە لێت پیویستە مرۆڤی بانگخواز بەشێوەیەك مامەڵە بکات کەببێتە نمونەی مرۆڤێکی ڕاستگۆو حەق بێژوو خاوەن رەوشتی گەورە، چونکە ئەمە تەنها ڕێگایە، بۆ ڕێنمای کردنی خەڵكو هەر لەم ڕێگەیەشەوە دەبێت بانگەشە بۆ لای ئیسلام بکەین.

عومەر عەلی محمد

ئایاری٢٠١٢

پوختەی فیقهی بانگەواز

خوای گەورە لەچوار ئایەتدا[1] قورئـانی پـیرۆزی بەچـاککەرەوەو سـاریژکار بـۆ مرۆڤـەکان نـاوبردوە، بەچـاککەرەوەو بـەزەیی بـۆ بـاوەڕداران، چـاککەرەوەو سارێژکاری ئەو دەردە دەروونیانەیە کەلە سنگی مرۆڤەکاندان.

لێرەوە بانگخوازی خوایی ئەو کەسەیە کە دەرمانی سارێژکار دەدات بەوکەسانە کەنەخۆشیەکانی دڵ و دەروونو رەفتاریان هەیە، ئیتر ئەوکەسانە هەرکـەس بـن لەخەڵکی و لەباوەڕداران، بانگخواز وەك ئەو پزیشکە بلیمەتە وایە کە دروسـت چارەسـەری نەخۆشـەکان دەکـات، لـەرروونی تێڕامـان و سـەرنجدانە حـاڵی بانگکراوەکـەو چـۆنێتی چارەسـەرکردنو پێـدانی جـۆری چارەسـەرەکەو ئـەو دەرمانەی کە دەیداتێ تا بەڕێك و پێکی بـەکاری بهێنێـت، بۆیـە دەبیـنین کـە ئەگەر بانگخواز کەسێکی دڵسۆزو پسپۆڕو بەرچاو روون و داناو رێنماکار بێـت، کەسـێکی نـەرم و نیـانو مەبەسـتدارو ئامانجـدار بێـت، ئـەوا خـوای گـەورە سەرکەوتووی دەکات و لەبانگەوازەکەیـدا سـەری دەخـات هاوکـات - بـەماناو بەشایان بوون - فەرمودەی پێغەمبەری خوا ﴿ﷺ﴾دەچەسـپێ بەسـەریدا کـە دەفەرموێ (خوای گەورە هەر دەردێکی ناردبێتە خوارەوە، ئـەوا شـیفای سـارێژ کاریشی بۆ ناردوە)[2] وەفەرمویەتی ﴿ﷺ﴾: (هـەموو دەردێ دەرمـانی خـۆی هەیە، جائەگەر دەرمانەکە دەردەکەی پێکا ئەوا بەویسـتی خـوای گـەورە ئـەو

---

(١) سورةتی یونس/٥٧، سورەتی النحل /٦٩، سورەتی الاسراء / ٨٢، سورەتی فصلت/٤٤.

(٢) البخاری وفتح الباری/١٠، ٥٦٧٨

دەردەدارە چاك دەبێتەوە)[٣] هەروەها لەفەرمودەیەکی تردا پێغەمبەری خوا ﴿ﷺ﴾دەفەرموێت (خوای گەورە هیچ دەردێکی نەناردوە تادەرمانی شیفا کاریشی بۆ نەناردبێ، ئیتر ئەوکەسەی دەیزانێ ئەوا دەیزانێ و ئەوکەسەشی نایزانێ، ئەوا هەر نایزانێ)[٤]

پێناسەکردنی ناونیشانی باسەکە

ناونیشانەکە دوو وشە لەخۆ دەگرێت کەئەمانەن: (فیقە)، (الدعوة - بانگەواز)

مانای فیقە لەزمان و لەقورئانی پیرۆزو لەسوننەتدا.

فیقە لەزماندا: تێگەیشتن، بەلاّم بەلێکۆلّکاریو وردەکاری بریتیەلە: تێگەیشتنی قولّو وردو زرنگ، کەسی فیقهیش بریتیە لەزانای زرنگ و وریا[٥] یان زانای کۆششکارو راپەسەند(مجتهد)، یان بەپێی ماناکردنی زانایانی فیقە و ئوسولّی واتە ئەو زانایە کەهەلّێنجان دەکات لەراکاندا[٦] فیقە تەنها ئەوە نیە کەزانا بێت و بەس لەبەرئەوە دەبینین قورئانی پیرۆز وشەی فیقهی بەومانایە بەکارهێناوە کە بریتیە لە تێگەیشتنی قولّ و وردو زرنگ ئامێز، راغیبی ئەسفەهانی دەلێت[٧]: (فیقە بریتیە لەگەیشتن بەزانستێکی نادیار بەهۆی زانستێکی دیارو لەبەرچاوەوە، فیقهیش تایبەت ترە لەزانست، خوای گەورە دەفەرموێت { **فَمَا لِهَـؤُلاء الْقَوْمِ لاَ يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثاً** } **النساء٧٨**،

---

[٣]مسلم/ ٤/ ٦٩، واحمد/٣/٣٣٥

[٤] احمد/ ٢٧٨/٣، الترمزی/٢٠٣٨/٤،وابو داود/٣٨٥٥/٤

[٥] القامس المحیط، ولسان العرب، والمعجم الوسیط مادة (فقه)

[٦] الکوکب المنیر – تحقیق د. محمد الزحیلی، ود. نزیة حماد/ (نشر جامعة الملك عبدالعزیز ٤٠/١-٤٢)

[٧] المفردات دار المعریفة بیروت، ل (٣٨٤)

واتە ئەوە ئەو خەڵکە چیانە والە گوفتاری خوای گەورە تێناگەن. زاراوەی (فیقە) لە قورئانی پیرۆزدا بەشێوەی رانەبردوو(مضارع) بەتاك و بەكۆ (٢٠) جار هاتووە).

لەو ئایەتە پیرۆزانەش فەرمودەی خوای گەورە: { **وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ** } **الإسراء٤٤**، {**قَالُواْ يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيراً مِّمَّا تَقُولُ** } **هود٩١**، { **وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ**} **المنافقون٧**.

جائەگەر وردبینەوە لەمانای ئەم ئایەتە پیرۆزانە ئەوا دەبینین کە زاراوەی (فیقە) لەم ئایەتانەدا لەمانایەکی زیاتر لەزانست بەکارهاتووە، بۆ نموونە لەسورەتی المنافقون دا کاتێ قورئان باسی مەسەلە غەیبیەکان دەکات دەبینین کە تەنها خوای گەورە خۆیەتی کەخاوەنو مۆڵکداری گەنجینەکانی ئاسمانەکان و زەوییەو بەدوای ئەم مانایەشدا دەفەرموێ: {**وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ** } **المنافقون٧** ، چونکە ئەم مەسەلەی غەیبە پێویستی بەوە هەیە وردبونەوەو سەرنجدان و بیرخستنەگەڕ هەبێت کەخوا خۆی بەدیهێنەری گەردوونە، مولکداری هەموو گەنجینەکانە، کەواتە پێغەمبەرو (ﷺ) هاوەڵە بەڕێزەکانی بێبەش دەکرێن لێی ئەمە لەکاتێکدا کە وشەی زانست لەو کاروبارە دیارو بەرچاوانەدا بەکاردەهێنرێ لەئایەتەکەی تردا کە راستەوخۆ دوای ئەم ئایەتەوە دێت کە باس لەدووڕوەکان دەکات کە وتیان: {**لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ** } **المنافقون٨**واتە: عەبدوڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەللول (منها) واتە: لەمەدینەی پیرۆز (الاذل) واتە پێغەمبەر پەنا بەخوا. بۆیە خوای گەورە بەدوای ئەم گوتەیاندا دەفەرموێت: { **الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا**

يَعْلَمُونَ﴾ المنـافقون٨ واتە: ئەوانە هیچ شتێكیان پێ نەماوە تەنانەت زانست و زانا بوون بەو شتەی كە دیارو لەبەرچاو و روون و دیارە، چونكە ئەوە پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾بوو كە تاكە سەركردەو پێشەوای مەدینەیەو خاوەنی بڕیارو فەرمانە بەچاكەو رێگیری كارە لەهەرشتێ نەیەوێت، ئیتر ئەوانە چۆن چۆنی دێن بە (الاذل) وەسفی دەكەن.

لێرەوە دەڵێین ئەم دوو ئایەتەی سەرەوە بەڵگەن لەسەر ئەوە كەفیقە لەشتێكدا بەكاردێ كە پێویستی بەتێڕامانو تێگەیشتن و وردبونەوەو قوڵ داچوونە، بەڵام زانست بۆ شتێ بەكاردێ كە دیارو لەبەرچاو بێت. خوای گەورەش زاناترە.

زانایانی سەردەمە دواینیەكانیش زاراوەی (فیقە) یان بەوە پێناسە كردوە كە: (زانست بوونو شارەزا بوونە بە بەڵگە شەرعیە كرداریەكان كە ئەوانیش لەبەڵگە وردەكارو درێژەكانەوە وەردەگیرێن)[٨]

مەبەست بەو فیقهە كە دراوەتە پاڵ (بانگەواز - الدعوة) مانا زمانەوانیەكەیەتی، واتە: تێگەیشتنی قوڵ لە بانگەواز: بەوشەو بەنوسین، بەكردارو بەرەفتار، بەمەبەست و هۆكارو ئامانج، بەبانگەوازو بانگكراوەوە، وەزانست بوون و شارەزا بوون بەو هۆكارانەی كە وادەكەن لەبانگەواز كاریگەری خۆی لەسەر ئاستی تاك و كۆمەڵ هەبێ.

بانگەواز لەزمان و لەقورئانی پیرۆزدا:

بانگەواز لەزماندا چاوگی (مصدر) بانگی كرد (دعا)یە، وەبەمانا داخوازیو داواكردنو هاوار بۆ بردن، دەوترێت: پیاوەكە بانگی كرد، واتە: داوای كرد،

---

(٨) شرح الكوكب المنير (١/٤٠-٤٢)

وەبــەمانای لێخــوڕین دێ، دەوتــرێ: داوای لەوشــترەکە کــرد ملــی رێ بگــرێ، وەبەمانای ناولێنان دێ، دەوترێت: بەناوی زەیدەوە بانگی دەکرد، واتە: ناوی نــا (زەید)، وەبەمانای پاڕانەوە دێــت، دەوتــرێ: بــۆی پاڕایــەوە بەچــاکە، دوعــای خراپەی بۆ کرد، یان بەمانای گریان دێت، وەبــەمانای پاڕانــەوە دێــت، خــوای گەورە دەفەرموێت: (**واخر دعواهم/یونس/١٠**)، وە بەمانای واجب بوونی مافە لەسەر کەسێکی تر[٩]

راغیب ئەسفەهانی لەپاش بــاس کردنــی هەنــدێ لــەو مانــا زمانەوانیــەی کــە لەپێشەوە لەسەر وشەی (دعوة) هێناویەتی دەڵێ: دوعایش وەك بانگکردن وایــە بەڵام ئەوەندە هەیە کە بانگکردن (النداء) بڕگــەی (یــا) یــان (أیــا) دەکەوێتــە پێشەوە، یان شتێکی نزیك لەو مانایە بەبێ ئەوەی ناو بدرێتە پــاڵی، بــەڵام بــە دەگمەن وشەی دوعا (الدعاء) بــوترێ، لەحاڵەتێکــدا نــەبێت کــەناوێك بدرێتــە پــاڵی.... دەکــرێ هەریــەك لــەم دووانــە (الــدعاء، النــداء) لــەجێگای یەکــدا بەکاربهێنرێت، دوعایش بۆ شتێ بۆ گەیشتنە بەومەبەســتە: (قــال رب الســجن/ یوسف/٣٣) بــەکورتی: ماناکــانی بــانگی کــرد (دعــا) و داتاشــراوەکانی تــری لەقورئاندا بەدەوری مانا زمانەوانیەکانیدا دەسوڕێتەوە.

---

[٩] القاموس المخیط، لسان العرب، الکیان لاتی البقاء، المعجم الوسیط – وشەی (دعو)

فیقهی بانگەواز

مەبەست بەم زاراوە ئاوێتەیە (فیقهی بانگەواز): تێگەیشتنی وردە لەبانگکراو و لەو هۆکارە کاریگەرانە کە دەبنە هـۆی گەیانـدنی ئیسـلام — وەك بیروبـاوەڕو شەریعەتو بەرنامەی ژیان بەلایەنی بەرامبەر.

مەبەستیش بە تێگەیشتنی ورد بریتیە لە: زانست و شارەزا بوون بە ئیسلام بـە حەقیقەتی راستەقینەی خۆیو بەمەبەستو ئامانجو هۆکارەکانیشـی. هاوکـات دەرك کردنو پەی پێ بردنی قووڵ بە سـەرەنجامی کارەکـان، هـەروەها شـارەزا بوون بەسروشتی بانگکراو و هۆکارەکانی بانگەواز بەباشترینو تەواوترین شێوە.

مەبەستیش بەلایەنی بەرانبەر لێرەدا هـەموو کەسـێکە کـە پێویسـتی بەوەیـە بانگەوازی پێ بگات جائەگەر ئەوکەسە کەسێکی بێ باوەڕ (کـافر) بـوو، ئـەوا بەحیکمەتو بەدانایی تەواوی ئیسلامی پێ دەگەیەنرێت، وە ئەگـەر کەسـێکی مسـوڵمانی گوناهکـار یـان سـتەمکار بـوو ئـەوا هـەر پێویسـتی بەوەیـە بانگەوازەکەی پێ بگات بۆ ئەوە رێگری لێبکرێت لەگوناهکردن و خراپەو سـتەم کردن، وەئەگەر مسوڵمانێکی باش و پاپەند بوو بە ئیسلامەوە ئەوا ئەویش هەر پێویستی بەوە هەیە ئەو بانگەوازەی پێ بگات تازیاتر بیری بخرێتـەوەو بـاوەڕی زیاد بکات و بکەوێتە پەرەبەخۆدانو گەشەکردنو بەرزبونەوەلەهەموو بوارەکانی ژیانـدا تـاوەکو پێشـکەوتوو بێـتو دواکـەوتوو نـەبێت، خـوای گـەورە دەفەرموێت{**لِمَن شَاء مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَـأَخَّرَ**} **المـدثر٣٧**، واتـە هەرکـەس

لەئێوە دەیەوێت باپێش بکەوێت بەرەو چاکەکاری و گوێڕایەڵی یان ئەوەی نەوێت دەبا دوابکەوێ، نەیفەرمووە یان بابوەستێ، چونکە وەستاندن دواکەوتنی تەواوە لەجیهانی چالاکی نواندنی بەردەوام.

کـەوابوو بانگـەواز ئاراسـتەی هـەر هـەموان دەکرێـت، مسـوڵمانو غـەیرە مسولْمانانیش، بائیتر شێوازو جۆری گەیاندنی ئەوبانگەوازە بەمسولْمان جیـاواز بێت لەو شێوازەی کە بەغەیرە مسولْمان دەگەیەنرێت.

بەو ئوممەتەیش کەغەیرە مسوڵمانە دەوترێت ئوممەتی بانگەواز بەو سیفەتە کـە پێویستە بانگەوازی ئاراستە بکرێت، بەئوممەتی ئیسلامیش دەوترێـت ئومـەتی وەلاّمدەرەوەو بەدەمەوە چوون ئەویش بەو سیفەتەیە کەهاتووە بەدەم بانگەوازی ئیسلامو یەکتاپەرستیەوەو پەسەندی کردوە، بەلاّم هەربەردەوام پێویستی بەوەیە بـڕوات بەچـاکەکاریو پارێزگـاری زیـاترو پەرەبـەخۆدانو گەشـەکردنو بـەدەم فـەرمانی جێنشـینیو ئاوەدانکردنـەوەی زەویـەوە، بـەم جـۆرە ئـەوا هـەموو مرۆڤایەتی لەراستیدا ئوممەتی بانگەوازن، هەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: {**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ**} **الأنبياء١٠٧**، واتە: ئێمە(مەبەسـت خـوای گەورەیە) تۆمان - واتە پێغەمبـەر ﴿ﷺ﴾- رەوانـە کـردوە تاببیتـە رەحـم و بەزەیی بۆ هەموو جیهانیان.

ئەوەندە هەیە دەبێت ئەم ئوممەتە ئەوە بزانـێ کـە دەبێـت بانگـەوازو گەیانـدنی ئیسلامو یەکتاپەرستی بەگوفتارو بەکردارو بەپێشەنگی چاكو بەهەر هۆکارێکی تریش بکرێت کەکاریگەری ئەرێی لەسەر بانگکراوەکـە هەیـە تاجێگـای خـۆی بگرێت.

تایبەتمەندیەکانی بانگەوازی ئیسلام

دەکرێ تایبەتمەندیەکانی بانگەوازی ئیسلام کورت بکەینەوە لەم چەند دێڕەدا:

بانگەوازی ئیسلام بانگەوازێکی خواییەو لەپێناوی خوادایە، بەهیچ جۆرێ رەوا نیە بەرژەوەندی دنیای تێ بکەوێت و تێکەڵی بکرێت، ئەمەیش پێویستی بەوەیە کەچارەسەر پێشکەش بەنەخۆشەکان بکرێت بەبێ وەرگرتنی هیچ کرێ و بەرانبەرێکی تر، لێرەوە دەبینین کەدروشمی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لەسەر بێت) ئەمە بووە کە: { **قُل لاَّ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً** } **الأنعام٩٠**، واتە لەسەر ئەم بانگەوازەم بۆتان داوای هیچ کرێیەکتان لێ ناکەم، خوای گەورە فەرمانی بەموحەممەد پێغەمبەری خۆی ﴿ﷺ﴾ کردوە تا بەقەومەکەی بڵێ:(**قُل لاَّ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ**) ، هەرئەمە لەسورەتی الشوری دا دووبارە دەبێتەوە، دەفەموێت: { **قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى** } **الشورى٢٣**، لەسورەتی سبأ دەفەرموێت: { **قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ** } **سبأ٤٧** هەروەها دەفەرموێت: { **أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْراً فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ** } **القلم٤٦**.

قورئانی پیرۆز هەرلەشێوەی هەمان گوتەی پێشوو لەسەر زمانی ژمارەیەك لە پێغەمبەرانەوە دەگێڕێتەوە، بۆ نمونە لە نوح پێغەمبەرەوە (سەلامی خوای لەسەر بێت) باوکی پێغەمبەرانە دەگوێزێتەوە کەفەرمویەتی: { **وَيَا قَوْمِ لا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالاً إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى اللّهِ وَمَا أَنَاْ بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّهُم مُّلاَقُو**

رَبِّهِمْ وَلَـكِنِّيَ أَرَاكُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ }**هود٢٩**. واتە: ئەی قەومەکەی من لەسەر ئەم بانگەوازەم بۆتان داوای هیچ سامانێکتان لێ ناکـەم بـەڵکو پاداشـتی مـن لای خوای گەورەیە، لەسورەتی یونسیشدا هەر لەشێوەی هەمان گوتە لەسەر زمـانی نوح(سەلامی خوای لەسەر بێت) دووبارە دەبێتەوە کە فەرمویەتی{**فَـإِن تَـوَلَّيْتُمْ فَمَـا سَـأَلْتُكُم مِّـنْ أَجْـرٍ إِنْ أَجْـرِيَ إِلاَّ عَلَـى اللّـهِ وَأُمِـرْتُ أَنْ أَكُـونَ مِـنَ الْمُسْـلِمِينَ** }**يـونس٧٢**. واتە: ئەگەر ئێوە پشتان لە بانگەوازەکە هـەڵکرد ئـەوا مـن هـیچ جۆرە داواکاریەکی کرێ و پاداشتم لەسەرتان نەبووە پاداشـت و کرێـی مـن لای خوای گەورەیەو فەرمانم پێکراوە لەریزی مسوڵماناندا بم، لەسورتی الشعرائیشدا گوتەیەکی هاوشێوەی ئەم گوتەیە لەسـەر زمـانی هـود پێغەمبەرەوە(سـەلامی خوای لێ بێت) دەگێڕێتەوە کە بەقەومەکەی قەومی عادی فەرمووە: {**يَا قَوْمِ لا أَسْـأَلُكُمْ عَلَيْـهِ أَجْـراً إِنْ أَجْـرِيَ إِلاَّ عَلَـى الَّـذِي فَطَرَنِـي أَفَـلاَ تَعْقِلُـونَ** }**هـود٥١**.
واتە:"ئەی قەومەکەم من هیچ کرێیەك لەسەر ئەم بانگەوازەم لەئێوە داواناکـەم بەڵکو کرێو پاداشتی من لای ئەو خوای گەورەیەیـە کـە بـەدیهێناوم ئـیتر بـۆ بیرێك ناکەنـەوە". لەسـورەتی الشـعرائدا هـەمان گوتـە لـەهود پێغەمبـەرەوە (سەلامی خوای لێ بێت) هاتوە کەفەرمویەتی: {**وَمَا أَسْـأَلُكُمْ عَلَيْـهِ مِـنْ أَجْـرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ**} **الشعراء١٢٧**.
هەر بەهەمان شێوە صالّح پێغەمبـەر (سـەلامی خـوای لـێ بێـت) گوتەیـەکی هاوشێوەی گوتەکەی هود پێغەمبەر بە قەومی سەمود فـەرموو: {**وَمَـا أَسْـأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ** }**الشـعراء١٤٥**. هـەروەها لـوگ بـە قەومەکـەی فـەرموو: {**وَمَـا أَسْـأَلُكُمْ عَلَيْـهِ مِـنْ أَجْـرٍ إِنْ أَجْـرِيَ إِلَّـا عَلَـى رَبِّ الْعَالَمِينَ**} **الشعراء١٦٤**. هەورەها شوعەیب پێغەمبەر (سـەلامی خـوای لەسـەر

بێت) هەمان گوتەی بەقەومەکەی خۆی فەرموو: {**وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ**} **الشعراء١٨٠**.

لەم ئایەتە پیرۆزانەی پێشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە دەبێت بانگەواز بۆلای خوای گەورە دوور بێت لەهەر سودمەندیەکی دنیاییو لەبەشی حەزی دەروونی، دەبێت ئەو بانگەوازە بەهیچ جۆر بۆ کۆکردنەوەی سامان نەبێت، بۆ دەست خستنی پلەو پایەوشۆرەت نەبێت، بەڵکو دەبێت تەنها بۆ دەستخستنی رەزامەندی خوای گەورە بێت، دەبێت ئەو بانگەوازە پەسەندی خوای گەورە بێت، نابێ لەرێگای بانگەوازەوە دنیاپەرستی بکرێت، چونکە هەرکات خەڵکی ئەمەیان زانی کە بانگخواز دەیەوێت بە بانگەوازەکەی کرێو سامانو پلەوپایەی دەست بکەوێت ئەوکات کەسایەتیەکەی لەلایان عەیبدار دەبێتو سەرەنجام ئەوپێشەنگیو نموونە کاریگەرەی کە هەیبوە نامێنێو لەدڵیاندا دەسڕێتەوە.

بەمجۆرە بانگەواز بۆلای خوای گەورە بەهەموو هۆکارە گوفتاریو کرداریەکانیەوە - لەنێوانیشیاندا جیهاد کردن- ئەوا مەرجی قبوڵ بونی لای خوای گەورە ئەوەیە کەتەنها لەبەرخواو بۆخوای گەورە بێت، نەك بۆ پەیداکردنی هەژموونو زاڵبون بێت، یان بە حەزو ئارەزووی دەستخستنی سامان یان فەرمانڕەوایی یان پلەوپایە بێت، لەبەرئەوە خوای گەورە تێکۆشانو جەنگی - الجهاد والقتال - لەتەواوی ئایەتە پیرۆزەکاندا بەوە مەرجدار کردوە، تەواوی بانگەوازی بەوەوە مەرجدار کردوەو بەستویەتی بەوەوە کە دەبێ (لەپێناوی خوادا بێت)، ئەمەیش لەزۆربەی ئایەتەکاندا هاتووە، وەك دەفەرموێت: {**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ، تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ**} **الصف١٠-١١** . واتە:

ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە با پەلکێشتان بکەم بۆسەر بازرگانیـەك کـە ڕزگارتان بکات لەسزای بەئێش‌و ئازار، باوەڕ بەخوای گەورەو بەپێغەمبەرەکـەی بهێنن‌و بەماڵ‌و سامان‌و گیانتان تێبکۆشن لەپێناوی خوادا چونکە ئەگەر ئێـوە پێبزانن ئەوچاکترینی کارە بۆتـان. وە فـەرمودەی: {**الَّـذِينَ آمَنُـواْ يُقَـاتِلُونَ فِـي سَبِيلِ اللّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ**} **النساء٧٦**. واتە: ئەوانەی کە باوەڕیان هێناوەو باوەڕدارن لەپێناوی خوای گەورەدا دەجـەنگێن، ئەوانـەیش کەبێ باوەڕن لەپێناوی شەیتان‌و ستەمکارە ملهوڕەکاندا دەجەنگێن.

خوای گەورە هیچ کارێك قبوڵ ناکات تا بەتەواوی بۆ ڕەزامەندی ئەو و لەپێناوی خۆیدا نەبێت، لێرەوە ئەوەندە بەڵگە لەبەردەستدان کەلەم توێژینەوەیەدا لەژمارە نایەن، هەر ئەو بەڵگانە ئاماژە دەدەن کە ئەگەر بانگەواز یان تێکۆشان یان هەر کارێکی تر لەپێناوی غەیری خوادا بکرێت‌و بۆ ڕەزامەندی غەیری خوا بێت ئەوا هەر بەوەوە ناوەستێ کە ڕەتی بکاتەوەو بیداتەوە بەڕوویدا بەڵکو لەهەمان کاتدا خاوەنەکەی بەرەو لەناوچوون دەبات‌و لەسەر ڕوومەتی فڕێ دەدرێتە نێـو ئـاگری دۆزەخ.

هەردوو پێشەوا بوخاری‌و موسلیم لە ئەبو موسای ئەشـعەریەوە دەگێڕنـەوە کـە وتویـەتی: (پرسـیار لەپێغەمـەبری خـوا ﴿ﷺ﴾ کـرا لـەبارەی کەسـێکەوە کەلەپێناوی ئەوەدا دەجەنگێ تاپێی بڵێن ئازایە، وەکەسێکی تریش کەلەپێناوی دەمارگیریدا دەجەنگێ، وەکەسـێکی تـریش کەلـەپێناوی ڕوپامایـدا بجـەنگێ، کەئایا کامیان لەپێناوی خوادایـە، پێغەمبـەری خـوا فـەرمووی" کەسـێ کـە لەپێناو بەرزکردنەوەی وشەی خوادا بجەنگێ تەنها ئەوە لەپێناوی خوادایە")[١٠]

[١٠] صحيح البخاري – مع الفتح- (٩٧/١) ، (٢١/٦-٢٢)، مسلم /١٩٠٤

هەروەها لەچەندین فەرموودەی راستو دروستدا هاتوە کەلەرۆژی دوایدا کەسێك دەهێنرێتە لای خوای گەورە کەشەهید بوە..، خوای پەروەردگاریش دەفـەرموێ: (چیت ویست تیایدا ؟ ئەویش دەڵێ لەپێناوی تۆدا شەڕم کرد هەتا شەهید بووم، پەروەردگار دەفەرموێ: درۆت کرد بەڵکو ئەوەت ویستوە تاپێت بوترێت: فلانـە کەس کەسێکی دلێرو ئازایە دەی لەدنیادا ئـەوەت پێـوتراوە، ئینجـا فـەرمان دەدرێ تالەسەر روومەتی رابکێشرێو بخرێتە نێو دۆزەخ)

دیارە کە(بۆ کەسێکی زاناو قورئان خوێنو ماڵ بەخش) هـەمان شـتەو هـەمان حوکم دەیانگرێتەوە[١١].

یەکێك لەگرنگترین ئاسەوارەکانی پەروەردێتی بانگەواز کە لە پێناوی خوادا بێت ئەوەیە کە هەڵگرانی واتە بانگخوازان خواپەرستو کەسانی خـوایی بـن، خـوای گەورە هەر بەو شێوەیە فەرمانی پێکـردوەو دەفـەرموێ: { **كُونُـواْ رَبَّـانِيِّينَ بِمَـا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ** } **آل عمران٧٩**. واتـە: خواپەرسـت بـن هەربەوشێوەیە کەلە قورئاندا فێر بوونو ئەوەی کەتیایدا دەیخوێننەوە، ئەمـەیش ئەوە دەخوازێت کەتەنها ملکەچو فەرمانبەرداری خوای گەورە بن، بەهیچ جـۆر نابێـت هیچ دەمارگیریەکی نەفامی تێکـەڵ بـەو نیەتـە خواییـە بکـرێو لێڵـی بکات، بەڵکو دەبێت لەسەر راسـتە رێ بـەردەوام بـنو لەسـەری پایـەدار بـینو بەردەوام بەرەو پێش بڕۆنو نەگەڕێنـە دواوەو دوانەکـەون، ئومێـد بـەخش بـنو هیواگەشو بەرفراوانی سەراپای رۆحو جەستەی گرتبنـەوە، مـوژدە بـەخش بـن بەسەرکەوتن، هیچ جۆرە تەمبەڵیو بێزاربونو چۆکدادان لای ئـەو بانگخوازانـە جێگای نابێتەوە، نائومێد نابنو چاویان لەپشتگیری خوای گەورەیە، چونکە ئەو

[١١] السنن الکبري للبیهقي/ ٥٥٢/١٣، المستدرك/١/١٩٨٩.

بانگخوازانە دڵیان پەیوەستە بەپەروەردگاریانـەوە کـە بـەردەوام بـەهێزی لـەبن نەهاتووی خۆی پشتگیریان لێ دەکات، چـاویان لـەو نـورو بڵێسـە پڕشـنگدارە خواییەیە کە هەرگیز ناکوژێتەوە، ئەو نورە خواییە کە ئاسمانەکانو زەوی رووناک دەکاتەوە.

بانگەوازی ئیسلام بانگەوازێکی جیهانیە سەرپای گەلانو نەتەوەکان دەگرێتەوە، هەرچەندە ئەوگەلانە لەرووی نەژادو زمانو رەنگـەوە جیـاوازو جۆراوجـۆر بـن، خوای گەورە دەفەرموێت: {**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيراً وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ** }**سبأ٢٨**. واتە: ئێمە تۆمان بۆ ئەوە رەوانە کردوە تاببیتە موژدەدەرو ئاگادارکەرەوەو ترسێنەر بۆ هەموو خەڵکی بەڵاّم زۆرێـك لەخـەڵکی ئەوە نازانن.

ئـەم بانگـەوازە گشـتگیرەو هـەموو لایـەنو بوارەکـانی ژیـان دەگرێتـەوە، هەرلەمەسەلە باوەڕیەکانەوە تا مەسەلە فیکریو سیاسیو کۆمەڵاّیـەتیو هـەتا ئابوریەکانیشو.. تـادوایی، هـەروەها چارەسـەرو شـیفا دەبەخشـێ بەهـەموو ئەوانە کە نەخۆشی دڵو دەروونیـان هەیـە، هاوکـات رۆحـەکان بەرزدەکاتـەوەو ئاراستەی ئەقڵەکان دەکات بۆبەدەستهێنانی بەرژەوەندیە راستەقینەکانی دونیاو قیامەت، هەربەهەمان شێوە سەراپای کارە دونیاییو قیامەتیەکان دەگرێتەوە.

زۆر بەکورتی دەڵێین لەراستیدا بانگەواز ئەوەیە کەهەڵگری سەراپای ئیسلام بێت بەهەموو پایەو مەرجو حوکمو رەفتارو رەوشتەکانەوە، بەهەموو مەسەلەو باسو خواسەکانەوە، هەرهەموو ئەمانەی پێشەوە هەرلـەخودی ئیسـلامەوە سـەرجەم سـیفەتەکانی ئیسـلام وەردەگـرن بـەخۆیو بەهـەموو تایبەتمەندیەکانیـەوە

لەپــەروەردگاریێتیو گشــتگیریو تــەواوکاریو هاوســەنگیو تایبەتمەندیــەکانی تریشەوە، لێرەیشدا بەم باسە دەوەستینو ناچینە نێو وردەکاریەکانەوە.

پایەکانی بانگەواز

لە پێناسەکەوە ئەوە روون دەبێتەوە کە پایەکانی بانگەواز بریتین لە:

١- بانگخواز: ئەو کەسەیە کە بەبەرچاو روونی شــەرع خــەڵکی بــانگ دەکــات بۆلای خوای گەورە.

٢- بانگکراو: ئەوکەسەیە کە بانگ دەکرێت بۆ ئیسلام.

٣- بــانگ بــۆکراو: بریتیــە لەئیســلام بــە بــاوەڕو بەشــەریعەتو بــەهاکانو بەرەوشتەکەیو بەبەرنامەکەیەوە بۆ ژیان.

٤- هۆیەکانی گوزارشــت کــردن لەبانگــەواز: بــریتین لــەو هــۆو شــێوازانە کــە بەهۆیانەوە ئیسلام دەگەیــەنرێت لــەگرنگترینیان گوتــەی چــاکە، هــەروەها بەرنامەی بانگەواز یان بەرنامەی گەیاندن دەچێــتە نێو ئەم پایەیەوە.

قورئانی پیرۆزیش چەندەها یاسای شەرعیو ڕێو شوێنی ژیرانــەو بەحیکمــەتو ڕێنمایی تێدایە کە پەیوەستن بەچوار پایەکەوە. لێرەدا بەکورتی باسیان دەکەین.

پایەی یەکەم: بانگخواز

نیشانەکانی بانگخوازی سەرکەوتوو لەروانگەی قورئانو سوننەتەوە:

دەستپێك:

ئێمە لێــرەدا لەروانگــەی قورئــانو ســوننەوە بــاس لەنیشــانەکانی بــانگخوازی ســەرکەوتوو دەکــەین ئــەوا هــەردەبێ ئــەوە بــوترێ کــە: یەکــەمین بــانگخوازو

پێشەنگی بانگخوازان پێغەمبەری خودایە(ﷺ) کە خوای گەورە بەبانگخواز بۆلای خوای گەورە ناوی بردوە.

دەفەرموێت: {**يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً ، وَدَاعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجاً مُّنِيراً**} **الأحزاب**(٤٥-٤٦) پێغەمبەری خوا (ﷺ) قورئانێك بوە کە بەسەر زەویدا رۆیشتوە بەحیکمەتو رێنماییو ئامۆژگاری چاك خەڵکی بۆلای خوای گەورە بانگ کردوە، بەباشترینو جوانترین شێواز مشتومڕی لەگەڵ بەرانبەرەکانیدا کردوە، خوای گەورەیش شایەتی بۆداوە کە کەسێکی خاوەن بە رەوشت بەرزە، بەڵکو لەبارەی رەوشت بەرزی پێغەمبەرەوە (ﷺ) سوێندی فەرمووە کەدەفەرموێت: {**وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ**} **القلم٤**. واتە: ئەی پێغەمبەر بەراستی تۆ خاوەنی بەرزترین رەوشتی.

قورئانی پیرۆز بەرنامەی بانگەوازی ئەو پێغەمبەرەی (ﷺ) روونکردۆتەوە کە گرتنەبەری رێگای راستە بەوپەڕی بەرچاو رونیەوەو بەحیکمەتو دانایی، خوای گەورە دەفەرموێت: {**قُلْ هَـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ**} **يوسف١٠٨**. واتە: ئەی پێغەمبەری خوا بڵێ رێگاو رێبازی من هەر ئەوەیە کە بەبەرچاو روونی شەرعو شارەزاییەوە خەڵکی بانگ بکەم بۆلای خوای گەورە، خۆمو شوێنکەوتوانی من ئەوکارە دەکەین، پاكو بێگەردیو ستایش هەردەم شایانی خوای گەورەیە، هەرگیز من لەموشریکەکان نیم.

بەفەرمانی خوای گەورەش پێغەمبەر(ﷺ) بەردەوام بوو لەسەر گرتنەبەری بەرنامەی رێسای پلەبەندیو فیقهی کاکردن لەسەر لەپێشترو گرنگترەکان، لەسورتی (المدثر)دا کە هاتوەتە خوارەوە لەگەڵ خۆیدا فەرمانی ئاگادار کردنەوەو

وریایی دانو بانگـەوازی بـۆلای خـوای گـەورەی هـەڵگرتوە. خـوای گـەورەش دەفەرموێت: {**يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ، قُمْ فَأَنذِرْ ، وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ، وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ، وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ، وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ، وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ**}المدثر(١-٧) . واتە:" ئەی ئەوکەسەی خۆت پێچاوەتەوە، هەستەو خەڵکی بێدر بکەرەوە، راسـتیەکان روون بکــەرەوە، پــەروەردگارت بەگــەورەو مــەزنو شــکۆمەند ناوببــە، پۆشــاکت- دڵودەرونت، رەفتارت، لایەنی ماددیو مەعنــەویت خـاوێن بکــەوە، هەمیشـە دوورە پەرێزبە لەهەموو جۆرە تاوانێك، منەت مەکـە بەسـەر کەسـداو هـەموو هەوڵو چاکەو رەنجەکانت بەزۆر مەزانە، لەبەر خاتری پـەروەردگارت هەمیشـەو بەردەوام خۆراگرو ئارامگربە".

ئەم فەرمانە لەدوو توێیدا فەرمانی ئامادەباشیو خۆئامادەکردنی تەواوی تێدایە بۆ بانگهێشت کردنی قەومەکەیو ئامادەکردنیەتی لەدووتوێی هێـزی بـاوەڕداو بەگەورە راگرتنـی خـوای تـاكو تـەنهاو وەدەرنـانی هەرشـتێکی تـر لەدڵێـداو یەکلایکردنەوەی بۆخوای گەورە، هەروەها خۆئامادەکردنی هزریـیو جەسـتەیی بۆبەرگەگرتنو ئارامگرتن لەبەردەم ئێشو ئازاردا.

پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾سەرەتا بەبانگەوازی نهێنی دەستیپێکردو ئـەم قۆناغـە سـێ ساڵی خایاند، پاشتر هەرلەمەککەی پیرۆزدا بانگەوازەکەی ئاشکرا کـرد، دواتـر بانگەوازەکـەیی گواسـتەوە بـۆ مەدینـەی پـیرۆز کـە لـەوێ لـە دەسـەڵاتو فەرمانڕەوایی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾بوونە یاوەری بانگەوازەکە، دواتریش بانگـەوازو دەسەڵاتو فەرمانڕەوای لەسەردەمی جێنشینە راشیدەکاندا بەتەنیشـت یەکـەوە بەردەوام لەبەرەوپێش چووندا بوون، بەڵام ئـەوە هـەر بانگـەواز بـوو، تەنانـەت تێکۆشان(الجهاد) بەمانا گشتگیرەکەی یەکێ لەهـەرە گـەورەترین ئامانجـەکانی

بلاْوكردنەوەی بانگەوازی راستو دروست بوو بۆلای خوای گەورە، ئەویش لەرێگای سەركەوتنو زاڵبون بەسەر ئەو ملهوڕانەدا كە رێگریان لەبانگەواز كردوەو بوونەتە بەربەست لەنێوان بانگەوازو خەڵكیدا[1].

گرنگترین مەشخەڵەكانی بانگەواز لەسەردەمی مەككەدا:

١- ئەو پەڕی گرنگیدان بەبناغەو دامەزراندن، بەدروستكردن، بەجەخت كردنو چڕكردنەوە، لەسەر باوەڕی چاكو بێگەردو وەلانانی بێ باوەڕی بەهەموو شێوەكانیەوە، وە هێنانی خەڵكی بۆناو ئاینی تازە لەسەر بناغەی یەكتاپەرستی پاكو بێگەرد.

٢- هەوڵدان بۆبەهێزكردنی باوەڕی باوەڕدارە نوێیەكان، پەروەردەكردنیان لەسەر بەها بەرزو بالاْكان، لەسەر ئارامگرتنو دامەزراوەیی، هاوكاتیش فێركردنیان بەئاینی نوێو ئەو یاسا شەرعیانەی كە یەك لەدوای یەك دەهاتنە خوارەوە.

٣- رووبەروبونەوە لەگەڵ بڕوبیانووی بێباوەڕانداو پوچەڵكردنەوەیان بەبەڵگەی سەلمێنەرو لەبەرچاو ئەمیش لەدووتوێی شێوازێكی لەسەرخۆو نەرمو نیانو ئامانجداری كاریگەردا.

٤- رەچاوكردنی فیقهی مەسەلە لەپێشترو گرنگترەكان (الاولويات) كە هەوڵەكان چڕكرابونەوە لەسەر بیروباوەڕی راستو دروست بەتایبەتی یەكتاپەرستی پاكو بێگەرد، بەرەنگاربونەوە لەگەڵ بێباوەڕیدا بەهەموو

---

[1] سيرة ابن هشام(١/٢٤٠-٢٤٦)، زاد المعاد(٤٨/٢،السيرة الصحيحة).د.اكرالعمرى /ل/٧٥

جۆرو شـێوازەکانیەوە، جـەخت کـردن لەسـەر بـەها رەوشـتیەکان، لەسـەر پاککردنەوەی دەروونو پەروەردەیەکی گشتگیر.

٥- رەچاوکردنی رێسای پلەبەندیو قۆناغ بەندی لەهەموو لایەنەکانیدا لـەرووی دابـەزینی حوکمـە شـەرعیەکانەوە کـە لـەقۆناغی مەککـەدا بەپلەبەنـدی هاتونەتە خوارەوە، لەسـەر قۆنـاغی نهێنـی بانگـەوازو پاشـتریش لەسـەر قۆناغی ئاشکرا، لەسەر هەنگاوەکانی بانگەواز، وەلەسەر رووبەروو بونەوەی بێباوەڕان لەسەرەتاوە بەروونکردنەوەو ئارامگرتنو بە بەڵگە قورئانیـەکان. خـوای گـەورە دەفـەرمویێت: {**فَلَـا تُطِـعِ الْكَـافِرِينَ وَجَاهِـدْهُم بِـهِ جِهَـاداً كَبِيراً**} **الفرقــان٥٢**. واتە: بەقورئان رووبەروویان ببنەوە بەجۆرێکی وەها کە هیچ بڕوبیانویەکیان نەمێنیو بۆڕ بدرێنو لەسەر خەباتو تێکۆشانی خۆت بەردەوام بە.

٦- پاراستنو پارێزگاری کردن لەمسوڵمانە نوێیەکان، ئەویش لـەرێگای رێگـری کردن لێیان لەرووبەرووبونەوەو بـەکارهێنانی هێـزەوە، لەرووبـەروو بونـەوە بەهێز دژ بەبێ باوەڕان. خوای گەورە دەفەرمویێت: { **كُفُّواْ أَيْـدِيَكُمْ وَأَقِيمُـواْ الصَّلاَةَ** }**النساء٧٧** واتە: وازبهێنن‌و دەست بپـارێزنو مەجـەنگێن، ئـاینی خوا ناشیرین مەکەن، لەئەمڕۆدا هەوڵ بدەن نوێژی چاكو دروست بکەن.

٧- هەوڵدانی بەردەوام بۆ فراوانکردنی بازنەی بانگەواز، ئـەوەبوو پێغەمبـەری خوا ﴿ﷺ﴾هەر بەبانگەواز کردنی خەڵکی مەککـە دەسـت کۆتـا نـەبوو، بەڵکو ئەوەبوو کەچوو بۆ تائیفو دەوروبەری، بانگەوازەکەی خسـتە پـێش چاوی هۆزەکانو گەیاندنی بەوشاندە عەرەبیانە کـە لـەدەرەوەی مەککـەوە بەهەرهۆیەکەوە دەهاتنە مەککە.

٨- گرنگیدان بەپلاندانان بۆ ئایندەی بانگەوازو دیراسەکردنی بارودۆخی ئەو شوێنانە کە گونجاون کۆچیان بۆ بکرێت، ئەوەبوو پێغەمبەر﴿ﷺ﴾هەندێ لەهاوەڵانی خۆی نارد بۆ حەبەشە، گرنگی تایبەتیشیدا بەدانیشتوانی مەدینە کەبانگەوازەکەی دەخستە بەردەم ئەو خەڵکە کە لەمەدینەوە دەهاتن بۆ مەککە تاسەرەنجام پەیمانی عەقەبەی یەکەم هاتە دی، ئینجا دووەمیش بەدوایدا هات، پاشتر پێغەمبەر﴿ﷺ﴾هەندێ لەهاوەڵەکانی بەسەرۆکایەتی موسعەبی کوڕی عومەیر نارد بۆ مەدینە تائاینی ئیسلام بلاۆبکەنەوە - خوای گەورە لەهەموویان رازی بێت-.

مەشخەڵەکانی بانگەواز لەشاری مەدینە

١- بەردەوام بونو درێژە پێدانی بانگەواز بەمانا گشتیەکەی لەناو شاری مەدینەو لەدەرەوەیدا بەبەکارهێنانی هەموو هۆکارە بۆ رەخساوەکان، وەبەدواداچونی پەروەردەو پاککردنەوەی دەروون بۆ ئەوانەی کە هاتوون بەدەم وەرگرتنی ئیسلامەوە، ئەویش لەرێگای خوێندنی قورئانی پیرۆزو لەبەرکردنی هاوکات فێرکردنیان بەئەزموونی ژیان.

٢- بەهێزکردنی پێشەنگی بونو بانگەوازی زانستیانە لەرێگای دروستکردنی پەیوەندی برایەتی لەنێوان کۆچبەرانو پشتیواناندا.

٣- دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی کەشەرعی خوا بەرجەستە بێت تیایدا، هاوکات بەرژەوەندی وڵاتو بەندەکان دەستەبەر بکات، هەستێ بەبلاۆکردنەوەی بانگەواز لەسەر بناغەی دادپەروەریو شوراو یەکسانیو بەزەیی بۆ هەموو جیهانیان، وێڕای ئامادەکردنی هەموو جۆرە هێزێك بۆ

تۆقاندنی دوژمنـــان تانەیـــەت بەخەیاڵیانــدا هێــرش بهێننــە ســەردەوڵەتی ئیسلام، خوای گەورە دەفەرموێت: {**وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدْوَّ اللّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لاَ تَعْلَمُونَهُمُ اللّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لاَ تُظْلَمُونَ**} **الأنفال٦٠** واتە: "ئەوەی لەتواناتاندایە لەهێز ئامادەبکەنو ئامادەباشی بکەن بۆیانو بەهێز رووبەرویان ببنەوە.....".

٤- بانگەواز کردن بۆ ئاشتەوایی‌و پـەیمان بەسـتن بـۆ جێبـەجێکردنی ئاشـتی‌و جێگیر بوونی ئارامی لەوولاٌتدا، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: {**وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ**} **الأنفال٦١** واتـە: ئەگەر بەرانبەرەکانتان — لەبێباوەڕو ناحەزانو کەسانی خاوەن پـەڕاوەکانو دوژمنان- لایەنی ئاشـتیان هەڵبـژاردو بایاندایـەوە بـەلای ئاشـتیدا ئـەوا تۆیش- ئەی پێغەمبەر- ئاشتەوایی بکەو پشت بەخوای گەورە ببەستە کـە هەرخۆی بیسەرو زانایە بەشتەکان.

٥- بانگهێشت کردنی پادشایانی جیهان بۆ هاتنە نێو ئیسـلام، وەئەگـەرنا بـا بەلایەنی کەمەوە بێنە نێو بازنەی ئاشتی، کە نامەی بۆ هەمویان نوسیوەو تیایدا بانگهێشتی کردوون بۆ باوەڕهێنان بە ئیسلام، یان بێنە نێو ئاشتی‌و ئاشتەوایی. بەم شێوەیە پێغەمبەر ﷺ جیهانبوونی ئیسـلامی دووپـات کردەوە، کەتوانای لەخۆ گرتنی هەمووانی نیە.

٦- دەرکەوتن‌و هاتنە رووی جۆرێکی نوێ لەبانگـەواز کـە خـۆی لەبانگـەوازی کردنی دووڕوەکاندا دەبینێتـەوە، کـە لەرواڵەتـدا خۆیـان وەکـو مسـوڵمان دەخستە روو بەلاٌم لەهەناویاندا بێ باوەڕ بوون، ئەم توێژە کۆمـەڵێك کێشـەی

گەورەیان هەبوو، بەراستی ئەوانە تابووری پێنجەم بوون کەدەیەوێت گومان دروست بکات‌و تواناو وزەی ئوممەتی ئیسلام پەك بخات، هاوکات سەرقاڵکردنیان بەکۆمەڵێ شتی ترسناکەوە بۆ ئەوە سەریان نەپرژێتە سەر کێشە سەرەکیەکان‌و مەسەلە زیندوەکانی دەوڵەتی ئیسلامەوە — هەروەك لەڕووداوی بوختان- افك- دا روویدا.

لێرەوە مامەڵەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ لەگەڵیاندا مامەڵەیەکی حەکیمانەو ئارامگرانە بوو، بەرگەی گرت لەبەردەم ئەو ئازاردان‌و نابەجێیانەیان کە بەرامبەر بەپێغەمبەرو مسوڵمانان کردیان‌و خوێنی نەڕشتن، ئەوەیش ڕۆڵێکی گەورەی هەبوو لەرزگار بوون لەو کێشەیەو مسوڵمانان بەکەمترین خەرج رزگاریان بوو، کەلەهەمان کاتدا بووە هۆی یەکڕیزی‌و توندوتۆڵ بوونی مسوڵمانان‌و زیادبوونی هێزیان.

نیشانەکانی بانگخوازی سەرکەوتوو

لەو کورتە باسەی لەپێشەوە خستمانە روو، لەدوو تویی ئایەتە پیرۆزەکانو فەرموودەکانی پێغەمبەردا ﴿ﷺ﴾ ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کەنیشانەکانی بانگخوازی سەرکەوتوو بریتین لەمانەی خوارەوە:

١- **دەبێ خاوەنی باوەڕێکی بەهێز بێت:** دڵسۆزانە بۆخواو لەبەرخوا بژی، جگە لەدەستخستنی رەزامەندی خوای گەورە لەبانگەوازەکەیدا مەبەستی هیچ شتێکی تر نەبێت، کەسێکی لەخوا ترسو ملکەچ بێت، تەنها لەخوای گەورە بترسێ، خوای گەورە دەفەرموێ: {**الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَداً إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيباً**} **الأحزاب٣٩** واتە: ئەو کەسانەی باوەڕدارانە پەیامی خوا دەگەیەننو لێی دەترسنو جگە لەخوا لەهیچ کەسێکی تر ناترسنو دەڵێن ئێمە تەنها خوامان بەسە، ئەو تاكو پشتو پەنامانە.

بەکورتی: دەبێ بانگخواز باوەڕێکی قوڵو زانستێکی وردو دروستو رەوشتێکی بەرزو مەزنو رەفتارێکی راستو دروستی هەبێ، بەجۆرێکی وەها کە لەگوفتارو کردارو رەفتارەکانیدا ببێتە پێشەنگو نمونەیەکی باش، تائەم فەرموودەی خوای گەورەی بەسەردا نەچەسپێ کەدەفەرمووێت: {**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ، كَبُرَ مَقْتاً عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ**} **الصف٢** واتە: ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە بۆچی شتێك دەڵێنو بڕیاری لەسەر دەدەن بەلاّم ئەنجامی نادەن، ئەی نازانن ئەوە دەبێتە هۆی ئەوەی خوای گەورە زۆر رقی هەستێو خەشمو قینی بجولێو تۆڵەتان لێ بسەنێ ئەوەش کاتێك کە شتێکی

چاك دەڵێن‌و بڕیاری چاك رادەگەیەنن بەلاّم ئەنجامی نادەن، یاخود لەجیاتی ئەوەدا شتێكی خراپ ئەنجام دەدەن.

دەبێ بانگخواز پێغەمبەری خوا(ﷺ)بكاتە پێشەنگی خۆی كە وەك قورئانێك بووە بەسەر زەویدا رۆیشتوە، رەوشتی جوان‌و بەرزی، پێغەمبەر(ﷺ)بیگرێتەوە، خۆی برازێنێتەوە بەو گەوهەرەی ئەوەوە، لەو باسەی قورئانی پیرۆز تێ بگات كە بانگخواز بەوە وەسف دەكات كەدامەزراو و پایەدار بێت لەسەر رێگاو رێبازی راست بەردەوام بێت لەسەری تادەگاتە ئامانجە خوازراوەكان، جگە لەخوا لەكەسی تر نەترسێت، لەگازەندەو سەرزەنشتی سەرزەنشتكاران نەترسێ، هەرچی لەو رێگایەدا توش هات خەم‌و پەژارە نەیگرێت، سەربەرز بێت‌و بنازێ بە ئیسلامەكەیەوە، لەكاتی هەڵسوكەوت كردندا لەگەڵ خەڵكیدا رەوشتێكی ئارام‌و لەسەر خۆی هەبێت، تەنانەت دەبێت بەچاكە بەرپەرچی هەر خراپەیەك بداتەوە كەلەبەرانبەریەوە دەكرێت، ئەگەر هاتوو شەیتان بەرۆكی گرت‌و ویستی لە هەڵوێستێكدا بیخاتە سەر وەسوەسەو هەڵسوكەوتی نابەجێی خۆی، ئەوا با ناوی خوای گەورە ببات‌و وەسوەسەكەی بسڕێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: {**إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ، نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ، نُزُلاً مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ، وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ، وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ، وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** } **فصلت**(٣٠-٣٦) واتە: (ئەوانەی لەدنیادا

بەدڵو بەکوڵ وتویانە پەروەردگاری ئێمە (الله)یە، پاشان بەرێكو پێکی پابەندی ئایینو بەرنامەی ئەو زاتە بوون، ئەوانە لەسەرە مەرگدا پۆل پۆلو دەستە دەستە فریشتە دادەبەزنە لایانو سێ موژدەیان دەدەنێ:

یەکەم: مەترسن لەرۆح کێشان، لەسزای گۆڕ، لەرۆژی قیامەت، لەدۆزەخ.

دووەم: خەفەت مەخۆن، بۆ بانگەوازو بۆ ئەوکەسانەی کەخەمخۆریان بوون، بۆ ماڵو خێزانتان، بۆ ئیشو کارتان.

سێیەم: موژدەتان لێ بێت بەو بەهەشتەی کەبەڵێنتان پێ درابوو کە چاوەڕێتانەو بەم زووانە دەچنە ناوی، دڵنیابن کە ئێمە پشتو پەناو یارو یاوەری ئێوەین لەژیانی دنیادا..... لەقیامەتیشدا پێشوازیتان لێ دەکەین لەوبەهەشتەدا کەخوای گەورە بۆی ئامادە کردوون، هەموو ئەوانەش لەلایەن زاتێکەوەیە کە تەواو لێ خۆش بوەو تەواو میهرەبانە، جاکێ هەیە قسەو گوفتاری لەوکەسە چاکترو جوانتر بێت کە خەڵکی بانگ دەکات بۆ لای ئاینی خوا، بۆ پابەندیو بۆچاکەو چاکەکاریو هاوتەریبیش کاروکردەوەی جوانو چاك ئەنجام دەدات پاشانیش ئیعلانی ئەوە دەکات کە دەڵێت من مسوڵمانم، بێ گومان ئیماندار لەوهەوڵەیدا کۆسپو لەمپەر دێتە رێی بۆیە دەفەرموێت: بێگومان چاکەو خراپە چون یەك نین، تۆ هەوڵبدە بەجوانترینو چاکترین شێوە دەست بەخراپەوە بنێیت، ئەوکاتە دەبینی ئەوکەسەی دوژمنایەتی هەیە لەگەڵتداو حەزت پێ ناکات دەبێتە دۆستی گیانی بەگیانیو خۆشەویست، جائەو هەڵوێستە مەردانەیە کەس ناتوانێت ئەنجامی بدات جگە لەوانەی کە خۆگرو ئارامگرنو ئەوانەی کەزۆر بەختەوەرن، بێگومان شەیتان دوژمنەو حەزناکات ئیماندار پلەی بەرز بەدەست بهێنێت بۆیە خوای گەورە رێنمایان دەکاتو دەفەرموێت:

هەرکاتێك شەیتان ویستی تووشی هەڵت بکات یان دوورت بخاتەوە لەو بوارە چاکەیە تۆ پەنا بگرە بەخوای پەروەردگارت، چونکە ئەو زاتە تەواو بیسەرە بەهەموو گوفتارەکان، تەواویش زانایە بەهەموو نیەتەکان).

٢- **دەبێ بانگخواز کەسێکی زاناو بەرچاو روون بێت:** بەجۆرێ کەپشت ببەستێت بەحوکمی خواییو بەبەرچاو روونی هەنگاو هەڵبگرێ، خوای گەورە دەفەرموێت: {**قُلْ هَـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ**} **يوسف** واتە: (ئەی پێغەمبەر بڵێ رێگاو رێبازی من هەر ئەمەیە کە خەڵکی بانگ دەکەم بۆلای خوای گەورە، ئەوکارە بەبەرچاو روونی دەکەم، ئەوانەیش شوێنکەوتەی منن هەروا دەکەن، پاکیو بێگەردی بۆ خوای گەورەو من بەریم لەکۆمەڵی بێ باوەڕانو لەوان نیم). ئەم ئایەتە پیرۆزەی سەرەوە گرنگترین نیشانەکانی بانگخواز دیاری دەکات کە دەبێت بەرچاو روون بێت بەو بانگەوازەی کە دەیکات(بصيرة) واتە: تێڕوانینی قوڵ بۆ ئایندەو دووربینو سەیری ئایندەی دوور بکات کەچی دەبێت، هەروەها دەبێت بیرکردنەوەیەکی راستو دروستی بۆسەرەنجامی کارەکانو ئاسەواریان هەبێ، لەراستیدا(بصيرة) لەناوەڕۆكو لە حەقیقەتی خۆیدا ئەوەیە کە لەم سەردەمانەدا پێی دەوترێت: بیرکردنەوەی ستراتیجی، پلانی ستراتیژی، ئەمەیش ئەوە دەخوازێ بانگخواز پڕ چەك بێت بەزانستو بەزانیاریەکان، شارەزا بێت بەئەزمونەکان، هۆشیار بێت بەواقیعی ئوممەتەکەیو بەدوژمنانیشی، ئینجا لەم روانگەیەوە دواجار بێت پلانی ستراتیژی سەرکەوتوو دابڕێژێ.

٣- **دەبێ بەوپەڕی گەرمو گوڕیەوە لەکاردا بێتو ئامادە بێت بۆ قوربانیدان،** هەروەك خوای گەورە فەرمانی بە پێغەمبەرانی(کەبانگخوازن) کردوە کەتا

بەپرنسیپی هێزەوە بجوڵێنەوەو توندوتۆڵو لێبڕاوبن، خوای گەورە دەفـەرموێت:{**یـا یَحْیَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيّاً** }**مريم١٢**. واتە: (ئەی یەحیا ئـەو پەیامەی کـەبۆت هـاتوە بەوپـەڕی گـەرمو گـوڕیو لێـبڕانو بـەهێزی وەریبگـرە) دەفەرموێت: { **فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُواْ بِأَحْسَنِهَا**} **الأعـراف١٤٥** واتـە: (ئەی موسا بەتوندوتۆڵی پەیڕەوی بکەو رایبگەیەنەو فەرمان بدە بـە قەومەکەشـت کە با پەیڕەوی چاکترینی بکەن).

هەر لەم پێگەیەوە فەرمان بەئارام گرتن دراوە ئـەویش لـەپاش فـەرمانی هەسـتان بەکاری بـانگخوازی، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: {**وَتَـوَاصَـوْا بِـالْحَقِّ وَتَـوَاصَـوْا بِالصَّبْرِ** }**العصر٣** واتە:(فەرمانو رێنمایی بدەن بەراستی واتە بەئاینو فەرمانیش بدەن بەئارامگرتن). خوای گەورەیش لەچیرۆکی لوقمانی حەکیمداو لەسـەر زمـانی لوقمانەوە دەفەرموێ: {**يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُـرْ بِـالْمَعْرُوفِ وَانْـهَ عَـنِ الْمُنكَـرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ** ...}**لقمان١٧** .واتـە: (ئـەی کـوڕی شـیرینم نوێـژ بکـەو فەرمان بکە بەچاکەو رێگری بکە لەخراپەو ئارامگربە لەسەر هەر بەلاّو زەحمـەتو نارەحەتیەك كەتوشت دەبێـت).

پێغەمبـەری خـوایش ﴿ﷺ﴾ بەوپـەڕی هێـزو ئـارامگرتنو خۆڕاگرییـەوە ئـەم بانگەوازەی هەڵگرتوە، هەروەك بەسەنەدێکی راست لەعەقیل کـوڕی ئەبوتالیبـەوە ریوایەت کراوە کەوتویەتی: (قورەیشەکان هاتنە لای ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ وتیان: ئەوەی راستی بێت ئەم برازایەی تۆ لەیانە کۆمەڵایـەتیو لـەبازاڕو لەمزگەوتمانـدا شـوێنی سەرپەرشـتیماندا زۆر ئازارمـان دەدات - واتـە شـوێنی پەرستگای ئەوکاتەی ئەوان کەدیارە مەبەستیان کەعبە بـووە- رێگـری لـێ بکـەو مەهێڵە ئازارمان بدات، ئەبوتالیب وتویەتی: ئـەی عـەقیل بچـۆ موحەممـەدم بـۆ بهێنە، عەقیل دەڵێ منیش چووم بۆلای، ئەبو تالیب وتی: ئـەی برازاکـەم: نـەوەو

کوڕە ئامۆزاکان- واتــە قەومەکـەت — دەڵــێن کـەتۆ لەیانـەو کـوڕو مزگـەوتیان ئازاریان پێدەگەیەنێتـ، دەی دەست کۆتابەو واز بهێنە، عەقیل دەڵێ: پێغەمبــەری خوا﴿ﷺ﴾سەری بەرز کردەوەو چاوی بڕییە ئاسمان، ئینجا فـەرمووی:" ئایـا ئـەو خۆرە دەبینن؟" وتیان بەڵێ، ئینجا فەرمووی: (من توانام ناشکێ بەسـەر ئـەوەدا کە بڵێم ئەو خۆرە بۆ ئێوە بێت تائێوەش بێن لێیەوە رۆشناییەك دابگیرسێنن بـۆم) عەقیل دەڵێ: ئەبو تالیب وتی: برازاکەم بەدرۆی نەخستینەوە، دەی بگەڕێنەوە)[1].

دواتر ئازاردانی قوڕەیش لەسەر پێغەمبەرو﴿ﷺ﴾لەسەر هاوەڵانی دەسـتپێکردو بەردەوام کەوتنە ئازاردانیان بەڵام ئەوان ئارامیان گرت.

٤- **<u>دەبێ بانگخواز فرە پرسو رابیو راوێـژ بـەبراکانی بکـاتو رێنمـاییو ئامۆژگاریان وەربگرێت:</u>** خوای گەورە فەرمانی بە پێغەمبەرەکەی داوە کە بەوجۆرە مامەڵە بکات، خوای گەورە دەفەرمویت: {**فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ** ..... }**آل عمران١٥٩** واتە: (لەهەڵەیان خۆش ببەو داوای لێخۆش بونیان لەخوای گەورە بۆ بکەو لەکاروبارەکاندا راوێژیان پێ بکە) خـوای گـەورە لەوەسـفی باوەڕداراندا دەفەرموێ: {....**وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ** ... }**الشورى٣٨** واتە: (یەکێ لەنیشانەکانی باوەڕدارانو مسولمانان ئەوەیە کە کاروبارەکانیـان بەراوێـژ بەیـەکتر کـردن رادەپـەڕێنن) پێغەمبــەری خـوایش ﴿ﷺ﴾ئـاینی چـڕکردۆتەوە لەوشــەی دڵسۆزیدا ئەوەیش لەبەر گرنگیەکەی، دەفەرموێ: (ئایین دڵسۆزییە) وتمان: بۆ کێ؟ فەرمووی: (بۆ خوای گەورە، بۆ پەڕاوە پیرۆزەکەی، بۆ پێغەمبەرەکەی، بۆ پێشەوای مسولمانانو بۆ گشت مسولمانانی تریش)[2]

---

[1] رواه يعلي في مسنده، والطبراني في الاوسط والكبير

[2] رواه مسلم/ **ژماره(٥٥)**

٥- **دەبـێ بـانگخواز مامەڵـەو هەڵسـوکەوتی لەگـەڵ خەڵکیـدا جـوانو سەرکەوتوو بێتو ئەزمونی هەبێت:** بەجۆرێ کە خەڵکی خۆشیان بوێتو لەهەمان کاتیشدا ئەویش ئەوانی خۆش بوێت و دوعای خێریان بۆ بکاتو داوای لـێ خـۆش بونیان بۆ بکات، گومانی باشیان پێ ببات، خوای گەورە بە پێغەمبەرەکـەی خـۆی فەرموەوە: {**فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظّاً غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ** .... } **آل عمران١٥٩**.

واتە: " ئەی موحەمەد پەروەردگاری میهرەبان رەحمـەتو میهـری تایبـەتی خـۆی لەنێو دڵو دەروونی تۆدا چاندووە، بۆیە ئەوەندە بەرەحمو نەرمو نیانیـت، خۆئەگـەر تورەو قسە ڕەقو بێ بەزەیی بویتایە، ئەوا کەس لەدەورت نەدەماو هەموو بڵاوەیان لێدەکرد، کەواتە بەردەوام چاوپۆشیان لێ بکەو لێیان ببورەو داوای لێخۆش بونیـان بۆبکە، لەکاتو پێشهاتو شتی گرنگدا پرسو رایان پێ بکە"

ئـەم سـیفەتانەی کەلـەدووتوێی ئایەتەکـەدان کـە دەبنـە هـۆی ئـەوە کەخـەڵکی بانگخوازیان خۆش بوێت.

٦- **دەبێ بانگخواز ئەوپەڕی هەوڵو ڕەنجی خۆی بخاتە گەڕ بۆ خۆئامادەکردنو ئامادەباشی تەواوی هەبێ بۆ بانگەواز کردن بۆلای خوای گەورە**، لەرووی فێربونو لەبەرکردنو مەشقو راهێنـانو سـوود وەرگـرتن لـە ئـەزمونی بـانگخوازانی تـرو ئەزمونی ژیانەوە سازو ئامادە بێت، هەروەها پێویستە کە کۆمەڵگـەی ئیسـلامی هاوکاری ئەو بانگخوازانە بکات تـابتوانن ئامـادە بـاش بـن بـۆ هـەڵگرتنی ئـەو ئەماناتـە قورسـە، ئـەویش لـەرێگای پـەروەردەکردنو زانکۆکـانو کۆمەڵـە ئیسلامیەکانەوە.

ئامادەكردنی بانگخواز لەقورئانی پیرۆزدا

یەکێ لەهەر گرنگترین هۆکارەکانی سەرکەوتنی بانگخواز بۆلای خوای گەورە بریتیە لەئامادەکردنێکی زۆر باشی بانگخواز، بەگەشەدان بۆخودی خۆیو توانا خوا پێدراو و خۆڕسکەکان تیایدا، وەلەرووی سیفەتو رەوشتو بەها بالاکانیەوە، هەروەها مەشق پێکردنو فێرکردنی، هاوکات بەسوود وەرگرتن لەئەزمونە رابردوەکانی... جالەپێناو ئەو ئامادەکردنەدا هەر سێ سورەتی(أقرأ، المزمل، الدثر) لەقورئانی پیرۆزدا بۆ دەستەبەرکردنی ئەو پەروەردەیە هاتونەتە خوارەوە، کە هەریەك لەو سورەتانەش ئەو رۆڵەی بینیوە کەلێی داوا کراوە.

سورەتی(أقرأ) گرنگی دەدات بەئامادەکردنی زانستیو پەروەردەیی، کەبەرنامەیەکی بۆ پێغەمبەری خوا ﴿ﷺ﴾و لەرێگای ئەویشەوە بۆ بانگخوازان داناوە کەتا خوێندنەوەیەکی تەواو و گشتگیر بۆ قورئانو بۆ بونەوەرو بۆ مرۆڤ بکەن، ئەو خوێندنەوەیەش ببەستنەوە بەپەروەردگارەوە کە یەکەمین پەروەرشکارە، هاوکات هۆشداری دان بەسەرەنجامی خراپی ملهوڕیو خۆ بێ نیاز کردن، پاشان باسکردنی هەندێ لەحاڵەتەکانی ملهوڕان، دواجاریش جەخت دەکات لەسەر گوێڕایەڵی کردنی خوای گەورەو سوژدە بردنو نزیك کەوتنەوە لەخوای گەورە، ئەمەیش بۆ ئەوەیە تا ئەو ئازارو نارەحەتیانەی کە لەدوژمنانی خواوە تووشی بانگخواز دەبن لەسەری سووك بن.

بەلاّم لەسورەتی (المزمل) رێنماییەکانی چڕکردۆتەوە لەسەر ئامادەکردنی ئیمانیو توێشوو زەخیرەی رۆحی، ئەویش لەرێگای شەونوێژکردن بەهەستانی

نیوەی شەو یان کەمتر لەنیوەی، وەبەخوێندنی قورئـانو وەردبونــەوەو تێفکـران لێی لەشەودا، هەروەها زیکرو تەسبیحات کردنی زۆر، پاشانیش فـەرمان کـردن بـەئارام گـرتن، دواتــریش خـۆ ئامــادەکردن بـۆ رووبەرووبونــەوەی ملــهوڕیو ستەمکاری قوڕەیش، ئالێرەشدا خوای گەورە بەکورتی باسی چیرۆکی فیرعــەونو لەناوچونی دەکات لەگەڵ بەستنەوەی بەبارودۆخی قورەیشەوە، کەتیایـدا خـوای گەورە پێغەمبەرەکـەی﴿ﷺ﴾دڵنیـا دەکاتــەوەو ئـارامی پـێ دەبەخشـێ کـە سەرەنجامو پاشەرۆژ هەر بۆ لەخوا ترسانو پارێزگارانە، لەکۆتایی سورەتەکەشـدا خوای گەورە بـاس لــەگرنگێتی جێبــەجێکردنی زۆر زووی فەرمانــەکانی خـوای گەورە دەکات، ئەوەبوو کە لەسەرەتاوە سورەتەکە بەشەو هەسـتانو بەشــەونوێژ دەستی پێکردو بەوەیش کۆتایی پێ دەهێنێت کە خـوای گـەورە خـۆی شـایەتی دەدات کە پێغەمبەرەکەیو ئەوانەیش کەلەگەڵیدان هەسـتاون بەجێبـەجێکردنی ئەو فەرمانەی خوای گەورە.

دەفەرموێت: {**إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِن ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَى وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْراً وَأَعْظَمَ أَجْراً وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ**} **المزمل٢٠** واتـە:" ئـەی موحەممـەد بەراسـتی ئـەو پـەروەردگارەت چـاك دەزانێت کە تۆ نزیکەی دوو بەشی شەو یاخود نیوەی یان سێیەکی هەڵدەسـتیو شــەونوێژ دەکــەیت، هــەروەها هەنـدێك لـەو ئیماندارانــەی کــەهاوەڵتن هــەمان پەرستش ئەنجام دەدەن...."

دواجاریش پەروەردگار بەرنامەی ئاسانکاریان بۆ روون دەکاتەوە، بەرەچاو کردنی بارودۆخی ئەوکەسانە کە بیـانوو پاسـاوی شـەرعیان هەیـە، وە روونکردنـەوەی بارودۆخی خەڵکەکەو جۆرەکانیان لەتێکۆشـەرانو بازرگانـانو هاوشـێوەکانیان، پاشان بەکۆمەڵێ فەرمان کۆتایی بەسورەتەکە هێناوە کەهەرهـەمویان لـەپێناو جێبـــەجێکردنی ئامادەباشـــی ئیمانیـــە لـــەپێناو هـــەڵگرتنی بانگـــەوازو بڵاوکردنەوەیدا.

سورەتی(**المدثر**)یش بەچڕی بـاس لەپێداویسـتیەکانی بانگـەوازو توێشـوەکەی دەکات، باس لەنیشـانەکانی بـانگخواز دەکـات کـە دەبـێ بـاوەڕێکی راسـتو دروستو بەهێزی هەبێت، ئەم سورەتە پاكو دڵو دەروونو پاكی جەستەو دیمەنو رووخسارو رواڵەتی جوان دەبەستێت بەیەکەوە{**وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ**} **المدثر٤** ، پاشـان باســی کۆمــەڵێ رەوشــتی جــوانو کاریگــەری کــردوە لەوانــە رووخۆشــیو خۆبەکەمزانین، منەت نەکردن بەسەر هیچ کەسێکدا بائەو بانگەوازەش شـتێکی زۆری پێشــکەش بەوکەســە کردبێــت، وەخۆڕازاندنــەوە بەئارامگرتنــەوە کــە لەدڵێکەوە هەڵگۆزراوە پەیوەستە بەخوای گەورەوە.

دواتر سورەتەکە باسی یەکێ لەکەسە ملهورە بێ باوەڕە سەرکێشەکانی قوڕەیش دەکات، پاشان دێتە سەر باسـی ئـاگری دۆزەخو سـیفەتەکانی، ئامـاژە دەدات بەجۆرەکانی خەڵکی لەخاوەن پەڕاوە ئاسمانیەکانو کەسانی تریش، هەروەها باس لەپەیوەندی نێوان دەروونی مرۆڤو ئەو کردەوانەیدا دەکات کە پێیان هەڵدەستێ، هەموو مرۆڤێك بەرپرسی ئەوکارەیەتی کە دەیکـات دیلـەو کردەوەکـەی خـۆی کۆتو بەندی دەکـاتو بەرپرسـە لێـی، پاشـتر باسـی دیمـەنێکی گـەورەو زۆر

ترسناك دەكات كە لەدۆزەخدا روو دەدات ئـەویش وتوێژێكـە لـەنێوان خـەڵكی بەهەشت (كەلەبەهەشتدان) وەلەنێوان تاوانباران (كەلەدۆزەخدان).

سورەتەكە پاشتریش بەرنامەیەكی گەورەو مەزن دیاری دەكات، ئەویش ئەوەیـە كە دەبێ بانگخواز كاروفەرمانی خۆی بداتە دەستی پەروەردگارو خۆی رادەستی خوا بكات، چونكە سەرەنجامی هەموو كاروفەرمانەكان هەر لای پـەروەردگارن، بانگخواز هەر ئەوەی لەسەرە هەستێ بەجێبـەجێكردنی ئـەركی بانگـەوازو زۆر جەختی لەسەر بكاتەوە، بـەلاّم ئـەوە بزانـێ كـە ئەنجامەكـە لەدەسـتی خـوای گەورەدایـــە: {**وَمَـا يَـذْكُرُونَ إِلَّـا أَن يَشَـاءَ اللَّـهُ هُـوَ أَهْـلُ التَّقْـوَى وَأَهْـلُ الْمَغْفِرَةِ**} **المدثر٥٦**. واتە: (جائەو خەڵكە پەند وەرناگرێـتو بـیر لـەو راسـتیانە ناكاتەوە بەدەر لەویستو ئیرادەی خوای گەورە كەلەگەڵ ویستی ئادەمیزادە ژیرە بەختەوەرەكاندا یەكانگیر دەبێت، هەرئەو زاتە خۆی شایستەی ئەوەیە سـەرجەم خەڵكی لەخەشمو قینی بترسن، بەتایبەت كەئەو زاتە لەخۆی گرتوە لێخۆش بوو بێت لەئیماندارانی گوناهبار كاتێ كە تەوبە دەكەنو داوای لێبوردنی لێدەكەن).

ئالێرەوە دەبێ بانگخواز سود لەهەموو زانستەكانو بەرنامـە پەروەردەییـەكان وەربگرێت، هەموو ئەو هۆكـارە سـەركەوتوانە كەدەبنـە هـۆی كاركردنـە سـەر بەرانبەرو كاریگەری دەبێ لەسەری بەكاربهێنێ ئیتر ئەو هۆكارانە كۆن یان نـوێ بن، ئەوە خۆی سەرپشكە، هاوكات دەبێت خۆی بڕازێنێـەوە بەهەر توێشـویەكی رۆحی یان زانستی كەپێویستی پێی دەبێ ، دەبێ خۆی بۆ خۆی بەرنامەو پلانـی قۆناغبەنـدیو سـتراتیژی هـەبێت لـەكاركردنو جێبەجێكردنـدا، تـابتوانێ بەشێوەیەكی خوازراو كاریگەری لەسەر كۆمەڵگا هەبێت، هەر لێرەشـدا دەبێـت ئاماژە قورئانی پیرۆز بدەین كە رێسایەكی گشـتگیرو گـەورەی دانـاوە ئـەویش

ئەوەیە کەبونەوەر هەرهەمووی لەجولەدایە، وە هەوادارانی نارەواو ناهەقی لەجولەدانو دەجولێن، لەسەر بانگخوازیش پێویستە کەدەبێ بجولێنو پێش بکەون، چونکە ئەگەر پێش نەکەون ئەوا دوادەکەونو سەرەنجام دەوەستنو چەق دەبەستن، خوای گەورە دەفەرموێت: {**لِمَن شَاء مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ**} **المدثر٣٧**واتە: "هەرکەس لەئێوە بیەوێت ئەوا باهەوڵی پێشکەوتن بدات‌و پێش بکەوێت یان ئەوەی نەوێت‌و دوابکەوێت" نەیفەرموە بوەستێ(یتوقف) چونکە وەستان ئەوپەڕی دواکەوتنە.

بەکورتی:

لەراستیدا نیشانەکانی بانگخوازی سەرکەوتوو لەقورئانی پیرۆزو لەسوننەتی پێغەمبەردا ﴿ﷺ﴾زۆرن، ئێمەیش لەپێشەوە نیشانە گرنگەکانمان باس کردوەو دەکرێ لەدوو وشەدا کورتیان بکەینەوە کەئەمانەن: دڵسۆزی، دڵسۆزی نواندن کە هەرهەموو ئەو نیشانەو سیفەتە ئاینیە خوازراوانە وەك لەخواترسانو پارێزگاریو رەوشت دەگرێتەوە، پسپۆڕیش هەموو ئەو پێداویستیانە دەگرێتەوە کە کاریگەریان هەیە لەکاری بانگەوازدا، وەك زانستو مەعریفەو داناییو ئەزمونەکان، بەجۆرێ کە بانگخواز بەشێوەیەکی بەرچاو روون بەحیکمەتەوە ببێتە رێنیشاندەرو پشوو درێژو لەسەر خۆ بێت، ئامانجی ستراتیژی هەبێت.

پایەی دووەم: بانگکراو

بانگکراو ئەو کەسەیە کە بانگخواز هەڵدەستێ بەبانگکردنی بۆلای ئیسلام، یان بۆ پابەند بوونی تەواو پێیەوە، کاتێك دەگەڕێینەوە بۆلای قورئانی پیرۆز دەبینین کە بەروونی بەرنامەیەکی وردو ڕێكو پێکی داناوە کەلەسەر فیقهی لەپێشترو گرنگتر(الاولویات) و لەسەر فیقهی پلەبەندی ڕاوەستاوە ئەویش بە بەرنامەیەکی وردو ڕێكو پێكو قوولّ، والێرەدا ئەو بەرنامەیە لەم چەند خاڵەدا کورت دەکەینەوە:

١- **دەبێ بانگخواز لەخۆیەوە دەست پێ بکات:** دەبێت خۆیی لەبیر نەچێتەوەو بەردەوام خۆی بانگ بکات بۆ پاککردنەوەی دەروون، بۆ گۆڕانکاری، بۆ چاکبونو نوێبونەوە، ئینجا لەدوای خۆی لەماڵو خێزانو منداڵەکانی خۆیەوە دەست پێبکاتو دواتر بگوێزێتەوە بۆ خزمو کەسو کارە نزیکەکانیو پاشتریش بۆ نێو گشت خەڵکی.

خوای گەورە دەفەرموێت: {**كَبُرَ مَقْتاً عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ**} **الصف٣** واتە: " ئەی نازانن ئەوە دەبێتە هۆی ئەوە کە خوای گەورە زۆر ڕقی هەستێو خەشمو قینی بجولێو تۆڵەتان لێ بسێنێت کاتێك کە شتێکی چاك دەڵێنو بڕیارێکی چاك رادەگەیەنن بەلاّم ئەنجامی نادەن.

هەروەها دەفەرموێت: {**أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ**} **البقرة٤٤**. واتە: " ئەوە چیەو بۆچی ئێوە دەچن فەرمان دەکەن بەخەڵکی کە چاکەکار بن کەچی لەهەمان کاتدا خۆتانتان لەبیردەچێتەوە؟" وەدەفەرموێت: {**قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى**} **الأعلى١٤**. واتە: " بەراستی وایەو هیچ گومانی تێدا نیە ئەوکەسەی کە دەرونی خۆی پاك دەکاتەوە

لەپیسیو لەگوناھ ئەوا سەرفرازو سەرکەوتووە". لەئایەتێکی تردا دەفەرموێت: {**وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا** } **طه١٣٢**. واتە: " فەرمان بەماڵو خێزانت بدە نوێژ بکەنو ئارامگربە لەسەر ئەو فەرمانەتو لەسەر ئەوان هەتا رادێن لەسەری". هەروەها دەفەرموێت: {**وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ**} **الشعراء٢١٤** واتە:" ئیسلام بەخزمو کەسو کارە نزیکەکەت بگەیەنەو هۆشداریان بدەرێ لەسزای ئاگری دۆزەخ". وەدەفەرموێت: {**وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ**} **الزخرف٤٤** واتە:" ئەم قورئانە رێنماکارو یادەوەریە بۆ خۆتو بۆ قەومەکەت، دواجاریش لێپرسینەوەتان لێدەکرێت لەسەری کە ئایا پابەند بوون پێیەوە یان نا".

هەروەها لەئایەتێکی تردا خوای گەورە دەفەرموێت: {**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيراً وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ** } **سبأ٢٨**. واتە:" ئەی موحەمەد ئێمە تۆمان رەوانە کردوە بۆسەرجەم خەڵکی سەر زەوی لەهەموو سەردەمەکاندا تاکۆتایی دنیا، موژدە بەخشین بەئیمانداران‌و بێدارکەرەوەین بۆ هەموو مرۆڤەکان، بەڵاْم زۆربەی خەڵکی دەرکی ئەم راستیە ناکەن‌و لێی تێ ناگەن".

٢- **<u>دەبێ شارەزاو ئاشنا بێت لەسەر بانگکراوەکە</u>** (تاك یان کۆمەڵ، گەل بێت یان نەتەوە چوون یەکە)

پێویستە بانگخواز زانابێت بەکۆمەڵێ زانیاری کە لەبانگراودا هەیە وەك زانیاری لەسەر کەسایەتیو خێزانیو ژینگەییو کۆمەلآیەتیو ئابوریيو ئاینیو دەروونی، کە هەر بانگکراوێك خۆی بەخۆی ئەم زانیاریانە تیایدا جیاوازن لەوەی لەبانگکراوێکی تردا هەن...

ئەو زانیاریانە بۆبانگخواز کلیلی سەرەکین بۆ ئەوەی بانگخواز بەهۆیەوە بچێتە نێو کۆمەڵگاو کاریگەری هەبێت لەسەری، لەدوای ئەمەیشەوە بانگخواز پێویستی بەهونەری سوود وەرگرتن لەو زانیاریانە هەیە بۆ چۆنێتی وەبەرهێنانیان بۆ بەرژەوەندی بانگەوازەکەی.

لێرەدا دەڵێین دەبێ بانگخواز بزانێ کەپێویستی بەکلیلی دڵە جۆراوجۆرەکان هەیە، وەچۆنیەتی کردنەوەی دەرگای ئەو دلانە چونکە خوای گەورە فەرمانی پێکردوین کە لەدەرگاکانەوە بچینە نێو ماڵەکان، خوای گەورە دەفەرمویت: {...**وَأْتُواْ الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا** ....} **البقرة١٨٩**. مەعلومیشە کە دڵ گرنگترو زۆرترینی ماڵەکانە کە پێویستی بەزانینی کلیلەکەیەتی، دەکرێ ئەو کلیلە کلیلێکی موژدە بەخشو موژدە دەر بێت، لەوانەیشە کلیلێکی وریاکەرەوەو هەڕەشەو ترسێنەر بێت، دەکرێ ئەو کلیلە گوتەیەك بێت، دەیشکرێ کلیلی کرداری یان پێشەنگی بێت، یان... تادوایی.

٣- دەبێ بانگخواز بانگکراوەکان پۆلێن بکات: چەند جۆرێ بانگەوازمان هەیە کە بۆغەیرە مسوڵمانانە، جۆرێکی تریش بۆ مسوڵمانانە، جگە لەوەیش غەیرە مسوڵمانەکان جۆراو جۆرن، هەیانە بێباوەڕەو هاوەڵدارە هەشیانە خاوەن پەڕاوی ئاسمانیە، هەیانە تەواو بێ باوەڕەو ئیقرار بەبونی خوای گەورە ناکات، ئیقرار ناکات بەبوونی ئایین، لەوەیش زیاتر لەنێو ئەو غەیرە مسوڵمانانەدا هەیە کە زانایەو بیرمەندە، هاوکات کەسانی نەفامو رەشە خەڵکیشیان تێدایە.

لەم روانگەیەوە دەڵێین ئەو بانگەوازەی کە ئاراستەی غەیرە مسوڵمانەکان دەکرێت فرە شێوازە لەتوێژێکەوە بۆ توێژێکی تر بەپێی جۆری توێژەکە

دەگۆڕێ، لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر، هەریەك لەو کەسانەیش کلیلی تایبەت بەخۆی هەیە کەببێتە هۆی کردنەوەی دڵو هزری.

هەروەها مسوڵمانانیش فرە جۆرنو لەیەك ئاستدا نین ئەویش بەپێی مەعریفەو زانستەکان، وەبەپێی عەیبەو کەمو کوڕیو هەڵەو هۆشیار کردنەوە، بەپێی پلەو پایەکان دەگۆڕدرێن، تیایاندایە کە تازە مسوڵمانە، کەسانی تریشی تێدایە کە فەرهەنگو کلتوری دەرەکی کاریگەرە لەسەریان، هەشیانە.....تادوایی.

لەلایەکی تریشەوە دەبێ بزانرێت جۆری ئەو نەخۆشیەی کە لەکەسی بانگکراودا هەیە کاریگەرە لەسەر نواندنی جۆری چارەسەرکە، بۆ نمونە چارەسەری سەرپێچیو تاوانە کردارییەکان جیاوازە لەچارەسەری تاوانە هزریەکان، یان ئەو تاوانانەی کە لەبواری بیروباوەڕو بیئەکانەوە دەکرێت.

بەکورتی:

لەراستیدا بانگکراو وەك نەخۆشێك وایە، دەبێ بانگخوازیش وەك پزیشکێکی حەکیمو دانا وابێت، خاوەنی بەزەییو دڵسۆزیو نەرمو نیانی بێت، بەپەرۆش بێت لەسەر پێدانی چارەسەر، دەبێ بزانێ چ جۆرە چارەسەرو دەرمانێکی پێویست بنوێنێت بۆی، نەخۆشی واهەیە پێویستی بەنەشتەرگەری هەیە تاچارەسەر بکرێت، نەخۆشی وایش هەیە پێویستی بەدەرمانی چڕو پڕو قورس هەیە، هی وایش هەیە دەرمانی کەمو سوکی پێویستە، هی تریش هەیە هەر بەچارەسەری سروشتی چارەسەر دەکرێت، نەخۆشیەکانی دڵو دەرونیش بەهەمان شێوەنو چارەسەری جۆراوجۆریان دەوێت.

بۆیە دەبینین کە وەڵامەکانی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ بۆ پرسیارکەرەکان جۆراوجۆرنو لەکەسێکەوە بۆکەسێکی تر کەجیاواز بوبێ لەکەسێکی تر گۆڕدراون.

بۆ نمونە لەبارەی ماچ کردن بۆ کەسێکی بەرۆژوو کە ئایا دروستەو رۆژو بـەتاڵ ناکاتەوە فەرمویەتی﴿ﷺ﴾ بۆ کەسێکی بەتەمەنو بەساڵا چوو رێگـا پێـدراوە بەڵام رێگای بەگەنجێك نەداوە ئـەو کـارە بکـات[1] . یـان لەشـوێنێکی دورەوە کەماوەیەك رێگای بڕیوە پیاوێك دێتە خزمەتیو پرسیاری لێ دەکـات کەبەچـی دەچێتە بەهەشتەوە، پێغەمبەریش ﴿ﷺ﴾دەفەرموێت (توڕە مەبـە)[2] چـونکە ئەو نەخۆشیە مەترسیدارەی کە تیایدا بوە بریتی بوە لەتوڕەیی.

بەهەمان شێوە چەندین نمونەی تری زۆرو جۆراوجۆر لەم بوارەدا هەن.

پایەی سێیەم: بابەتی بانگەوازەکە

بابەتی بانگەوازەکە بریتیە لەئیسلام، بەشێوەیەکی گشتی بۆ بانگەواز کردنی غەیرە مسوڵمانانە، بەدرێژیو بەتەواوی وردەکاریەکانیشەوە بۆ مسوڵمانانە.

مەعلومیشە کەئاینی ئیسلام پێك دێت لەباوەڕو لەشەریعەت(واتە: ئەحکامەکان)وە لەبەها رەوشتیەکان.

لێرەدا نامەوێت بچمە ناو وردەکاریو تایبەتمەندیەکانی ئیسلامەوە، چونکە ئەم بابەتەمان لەوبوارەدا نیە، ئەوباسی وردەکاریو تایبەتمەندیانە لەکۆمەڵە کتێبێکی زۆردا بەدرێژی باس کراوە، بەڵکو ئەوەی کە دەمەوێت لێرەدا بەکورتی باسی لێبکەم بریتیە لە: چونیەتی نمایش کردنو پیشاندانی ئیسلامو کاتی گونجاو بۆ ئەو نمایش کردنە.

---

[1] رواه ابوداود (٢٣٨٩).

[2] رواه البخاری(٦١١٦)، رواه الترمزي(٢٠٢٠)

بۆچۆنیەتی نمایش کردنەکە ئەوا پەیوەستە بەبلیمەتیو زرنگیو حیکمەتی بانگخوازەکەوە، پێشتریش ئاماژەمان پێکردوە کە بانگخواز وەك پزیشك وایە، یاساکانی ئیسلامو بەهاو باوەڕەکانی دەرمانی چاککەرەوەو سارێژکارن، بانگخوازیش وەك پزیشك ورد دەبێتەوە لەنەخۆشەکەی تابزانێ چ دەرمانێك گونجاوە بۆیو ژەمی خواردنی دەرمانەکەی بۆ دیاری دەکات، هەر لێرەوە دەبینین کەئیبن قەییم کتێبێکی بەنرخی ناوناوە بە(دەردو دەرمان) یان (وەلاّمی تێرو تەسەل بۆ ئەوکەسەی عەودالّی دەرمانی سارێژکارە)دواتریش لەبارەی چارەسەرەوە کۆمەلّێ فەرمودەی هێناوە[1] کەبەم گوتەیەی خوێندنەوەیان بۆ دەکاتو دەلّێ: (ئەمە دەرمانێکی گشتگیرە بۆ دلّو رۆحو جەستەو سارێژکارە بۆیان، پێغەمبەری خوا ﴿ﷺ﴾ نەزانی بەدەردو نەخۆشی وەسف کردوە، دەرمانی ئەونەخۆشیەش بریتیە لەپرسیارکردن لەزانایان، ئەوەبوو کەسێك سەری زامدار بوبوو هات پرسیاری لەکەسێك کرد ئایا ئاو بەکاربهێنێو خۆی بشوات. بەوە فتوایان بۆدا کەخۆی بشوات ئەوەبوو کابرا خۆی شۆری و مرد، پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾بەوکەسە فەتوا دەرەی فەرموو: " کوشتیان، خوا بیانکوژێ، ئەی هەروەك خۆیان نەزان بوون نەدەبوو بێن پرسیار بکەن؟ شیفای دەردی نەزانی پرسیار کردنە....)[2]

---

[1] لەسەرەتاوە هەندێکیان باس کراون

[2] احمد(١/٣٣٠)، ابو داود(١/٣٣٦-٣٣٧)، ابن ماجه (١/٢٥٧٢)

پایەی چوارەم: گەیاندن و گوزارش لێکردن و پێ ڕاگەیاندن

مەبەست بەم پایەیە ئەوەیە کە بانگخواز هەستێت بەگەیاندنی هەموو ئیسلام یان هەندێکی بەکەسی بەرانبەر لەرێگای هۆیەکانی گوزارش لێکردنی بەگوفتار، یان نوسین، یان کردار، یان ئاماژە پێکردن.

دەکرێت ئەو هۆیانە بەراستەوخۆ بن، یان لەرێگای ئامرازە نوێیەکانەوە وەك تەلەفزیۆن یان رادیۆ یان ئەنتەرنێت، وەدەکرێت لەرێگای فیلمەکان و زنجیرە فیلم و شانۆگەریەکان و هاوشێوەکانیانەوە بکرێت.

پێش ئەوەی بچمە وردەکاری ئەوەی کە لەپێشەوە هاتوە حەزدەکەم ئاماژە بدەم بەگرنگێتی وشەو هۆیەکانی گوزارش لێکردنی لەئیسلامدا، کە لەرووی هاتنە نێو ئیسلامەوە یان دەرچوون لێی رۆڵی گەورەی پێدراوە، هەروەها لەرووی پابەند بوون پێیەوە یان خۆدامالێن لێی، لەرووی کاریگەرێتی و ئەو ئاسەوارانەی کە بەدوای خۆیدا دەیهێنێت، ئەو کەسەیش کە گوفتاری لەگەڵدا دەکرێت، بەگوتاری گشتگیریش گوزارش لەوتە دەکرێت.

گوتاری ئیسلامی بریتیە لەپەیامی ئیسلام بۆ مرۆڤ ئیتر ئەو مرۆڤە مسوڵمان بێت یان غەیرە مسوڵمان، بەتەنها تایبەت نیە بەشێوازی بانگەوازەکەوە، بەڵکو گوتارێکی گشتگیرەو سەراپای ئیسلام دەگرێتەوە، بریتیە لەوگوتارە خواییە کە ئاراستەی سەرجەم مرۆڤایەتی کراوە.

گوتاری ئیسلامی بریتیە لەهەوڵ و کۆششێکی لێبڕاوانە بۆدانانی ئەوگوتارە لەچواچێوەی راستی خۆیدا تاکاریگەری هەبێت ئەویش لەرێگای سوود وەرگرتن لەهۆکارە تەکنیکیەکانی سەردەم بەتەواوی پرشنگدانەوەو ئامڕازو هۆکارەکانیەوە، لەرووی شێوازو داڕشتن و ناوەڕۆکەوە، وەلەرووی جۆری قسە

بۆكەرو كاتو شوێنەوە، هەروەك پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ئاماژەی پێكردوە لەفەرمودەیەكیدا كەئاراستەی مەعازی كوڕی جەبەلی كردوە ئەویش كاتێ ناردی بۆیەمەنو پێی فەرموو: (تۆ دەچیتە لای قەومێك كە خاوەن پەڕاون دەبا یەكەمین شتێك كە بانگەوازیان دەكەیت بۆی شایەتومانی" لاالە الا الله محمد رسول الله" بێت)[1]

حافیز ئیبن حەجەر لەباسی هۆكاری دەستپێكردن بەم گوتەیە[2] دەڵێ: (ئەوە وەك دەستپێكێ وایە بۆ ئامۆژگاریكردن بۆئەوەی هیممەتو توانای خۆی لێبڕوانە كۆبكاتەوە بۆی چونكە خاوەن پەڕاوەكان بەگشتی خاوەنی زانستنو جۆری ئەوگوتارە كە ئەوانی پێ دەدوێنێت جیاوازە لەوگوتارەی كە نەفامو بت پەرستەكانی پێ دەدوێنرێت....)

---

[1] البخاری (١٤٥٨)، مسلم(١٩).

[2] فتح البخاری (٣٥٨/٣) **لەشەرحی فەرمودەی(١٤٩٦)**

پێکەوە گرێدانی ڕەسەنایەتی و هاوچەرخی لە بانگەوازدا

لەراستیدا گوتاری بانگخوازی سەرکەوتو ئەو گوتارەیە کە هەردوو چەمکی ڕەسەنایەتی‌و چاوچەرخی پێکەوە گرێ دەدات، ڕەسەنایەتی لەرووی پشت بەستن بەڕیشکە شەرعیەکان، هاوچەرخیش لەرووی پەیوەندی بانگخوازەوە بەو چەرخەوە کەتیایدا دەژی، بەسەردەمی کردنی گوتاری ئیسلامی بریتیە لەسوود وەرگرتن لەهەموو ئامڕازە تەکنیکیەکانی سەردەم‌و کاریگەرێتیان بۆ ئەوەی پەسەندو کاریگەر بێ‌و ڕۆڵی خۆی ببینێ‌و بتوانێ کاربکاتە سەر دڵ‌و دەرونەکان، خوای گەورە دەفەرموێت: {**أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاء ، تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّهُ الأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ** }**إبراهيم**(٢٤-٢٥). واتە: " ئەی مرۆڤ ئایا سەرنجی ئەم نمونەیە نادەیت کە خوای گەورە دەیهێنێتەوە بۆقسەی چاك‌و گوفتاری دروست‌و نەخشەو بەرنامەی بەجێ، کەوەك درەختی چاك‌و جوان‌و بەردارو پڕخێرو بەرەکەت وایە، چاك ڕەگی داکوتاوە بەزەویداو مەحکەم وەستاوە، لق‌و پۆپ‌و گەلای ، بەروبومی بۆنخۆش‌و تام خۆش‌و ڕەنگ جوانی بەئاسمان‌و بڵندیدا پەخش بوەتەوە، ئەو درەختە هەموو کات‌و هەموو دەمێك بەویستی پەروەردگاری بەروبومی دەبەخشێ، خوای گەورە ئەم نمونانە بۆ خەڵکی دەهێنێــتەوە بەڵکو یادەوەری وەربگرن"

لەم ئایەتە پیرۆزەوە ئەوە تێدەگەین کە گوفتاری چاك‌و کاریگەر ئەو گوفتارەیە کە لەرێگای بەستنەوەیەوە بەوەحیەوە ریشك‌و ئەسڵێکی جێگیرو دامەزراوی هەیە، لەدوو توێی مێژووی دوورو درێژیانەوە کە مێژووی بانگخوازانە

هەرلەئادەمەوە تا کۆتا پێغەمبەر(ﷺ)و بانگخوازە چاکەخوازەکانی تریش کە لەسەر رەویەی ئەو پێغەمبەرانە بوون دەبینین کە ریشکێکی بەهێزو پتەوی هەیە، لقەکانیشی لە ئاسمانن‌و لق‌و پۆپەکانی تر دەشەکێنێتەوەو هەوای سازگار هەڵدەمژێ، بەم شێوەیەش تادێ قەشەنگترو سەربەرز تر دەبێ، ئەمەیش ئاماژەیەکە بۆ گرنگێتی کەش‌و هەوای ئازادی‌و گرنگێتی فراوان بوون‌و بلاْوەکردن‌و پەیوەندیکردن لەگەڵ کەسانی تردا، هاوکات ئاماژەیە بۆ نوێبونەوەی گوتاری بانگخوازی‌و میانەیی تیایدا، هەروەك چۆن لق‌و لقە بچوکەکان لەدرەختێکدا بلاْوە دەکەن‌و پەخش دەبن‌و نوێ دەبنەوە.

هەروەها لەم ئایەتە پیرۆزەوە ئەو گرنگێتیە تێدەگەین کە دەبێ ئەو گوتارە بەرهەمدار بێت‌و سوود بەکەسانی تر بگەیەنێت، ئەمەیش ئەوە دەخوازێت کە پلانرێژی‌و پێداچونەوەو چاودێری‌و بەدواداچوونی بەردەوام هەبێت، هەروەها ئەوەی لێ تێدەگەین کە دەبێت گوتارێکی بەردەوام‌و پشوو درێژو سوودی درێژی هەبێت، هەروەك لەدوو توێی فەرمودەی خوای گەورەوە (کل حین) دا هاتوە، نابێ گوتارێکی کاتی بێ‌و بەرهەمی کاتیش بدات، دەبێ بەردەوام بێت، هاوکات ئەوەیشی لێ تێدەگەین کە پێویستە دەرەنجامی بانگەوازەکە ببەسترێـتەوە بەرەزامەنی‌و ویستی خوای گەورەوە.

بەهەمان شێوە پێویستە گوتاری ئیسلامی هەر لەسەرحاڵ‌و باری جارانی پێشتری نەمێنێتەوە بەڵکو دەبێ لەشێوازو مانادا، لەشوێنگەو بەپێی کەسەکان، کات‌و شوێن‌و بارودۆخ‌و بەپێی هەل‌و مەرجەکان لەگۆڕانی بەردەوامدا بێت، لەسەر ئەمەش چەندین بەڵگەی بەرچاومان لەقورئان‌و سونەتدا هەیە، کە دادەنرێن بەبەهێزترین بەڵگە لەسەر گۆڕانی گوتاری بانگخواز بەپێی هەل‌و

مەرجەکانو خواستە نوێیەکان کە قورئانی پیرۆز خۆی شایەتحاڵی ئەم گوتەیەیە، بۆ نمونە ئێمە دەبینین کە گوتاری قورئانی مەککی (واتە لەپێش کۆچکردن بۆ مەدینە) جیاوازە لەگوتاری قورئانی مەدەنی کە بریتیە لەفەرمان کردن بەچاکە، هەرکەسێکیش قورئان بخوێنێـتەوەو خوێندبێتیەوە بەروونی ئەوەی لاچەسپاوەو لای جێگیر بووە کە بابەتی سورەتە مەککیەکان جیاوازە لەبابەتی سورەتە مەدەنیەکان بەگشتی، شێوازی قورئانی مەدەنیش جیاوازە لەشێوازی قورئان مەککی.

بابەتەکانو باسەکانی قورئانی مەککی بەگشتی بەدەوری چەسپاندنی باوەڕدا دەخولێنەوە، هەرلەیەکتاپەرستیەوە بەهەموو بەشە جۆراوجۆرەکانیەوە تاسەلماندنی پێغەمبەرایەتیو پاداشت لەرۆژی دواییداو باوەڕ بوون بەغەیبو بانگهێشت کردنی خەڵکی بۆ کرداری چاکەو بۆ رەوشتە بەرزەکان، چیرۆکی پێغەمبەرانو باوەڕدارانیش لەبەرپەرچدانەوەی سەرپێچیکاران راستیێتی ئەم گوتەیە دەسەلمێنن، بابەتەکانی قورئانی مەدەنیش بەزۆری بەدەوری دامەزراندنی کۆمەڵگای باوەڕدارو یاسا دانان دەخولێتەوە، لەبەرئەوە دەبینین کە قورئانی مەککی بە(**یاایها الذین امنوا**) نەهاتۆتە خوارەوە، بەڵکو هەرهەموو ئەوەی کە کۆمەڵگای مسوڵمان پێویستی پێیەتی لەپەرستشەکانو مامەڵەو یاساکاندا لەسورەتە مەدەنیەکاندا دەبینرێن، ئەمە لەلایەکەوە لەلایەکی تریشەوە دەبینین کە شێوازی قورئانی مەککی بەگشتی جیاوازە لەشێوازی قورئانی مەدەنی، شێوازی قورئانی مەککی زبریو توندی زاڵە بەسەریداو ئاوازو دەنگی گەیاندنی خێراو بەپەلەیە هاوکات هەندێ لەپێویستیەکانی گوتارو دواندنەکە دووبارە بونەوەی تێدایە، هەروەك لەسورەتەکانی (الشعراء، القمر، الرحمن، المرسلات) دا

بەدی دەکەین: دڵەکان دەدوێنیٚ‌و هەستەکان دەبزوێنیٚ‌و رووبەرووی ملهوڕی دەبێـتەوەو کەسی بەرهەڵستکاریش بۆڕ دەدات.

ئەمە بەپێچەوانەی شێوازی قورئانی مەدەنییە کەشێوازێکی فێرکارو یاسا دارێژ لەخۆ دەگرێت، شێوازێکی دەروون ئارام‌و هێمنە، بەئاوازی هێمن‌و لەسەر خۆ دڵەکان دەدوێنیٚ. (یەکەمین شت دڵەکان دەدوێنیٚ‌و شوێنێکی نیە خاڵی بێت لەدواندنی دڵەکان، چونکە بابەت‌و باسەکانی بەدەوری یاسادانان‌و فێرکردندا دەسوڕێنەوە)[1]

ئەگەر ئێمە بەوردی بیر بدەینە قورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەرو﴿ﷺ﴾لێیان تێبگەین ئەوا دەبینین ئەو رێگایەی کە دەبێتە هۆی ئەوە کە گوتاری بانگخوازی کاریگەر بێت دەبێت ئەم مەرج‌و سیفەتانەی لای خوارەوەی لەخۆ گرتبێت:

١- دەبێت لەسەر دیدی رۆشن‌و بەرچاو روونی بێت، واتە: لەسەر پلانی ستراتیژی‌و تێڕوانینێکی روون بێت، خوای گەورە دەفەرموێت: {**قُلْ هَـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ**} **يوسف١٠٨** لەراستیدا وشەی (**بصيرة**) وشەیەکی گشتگیرە واتە فیقهی بانگەواز بەمانا گشتگیریەکەی‌و پلان‌و فیقهی سەرەنجامەکان‌و هاوشێوەی تری ئەمانەی پێشەوە.

٢- دەبیٚ دانایی بەخەرج بدات لەبەرکارهێنانی ئەقڵ‌و سود وەرگرتن لەهەموو ئەزمونەکان‌و زانست‌و هونەرە کاریگەرەکان، خوای گەورە دەفەرموێت: {**يُؤتِي**

[1] خطابنا الاسلامى في عصر العولمة/ الشيخ العلامة يوسف القرضاوى

الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْراً كَثِيراً وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُوْلُواْ الأَلْبَابِ }البقرة.٢٦٩

٣- دەبێ لەسەر ڕێنمایی‌و ئامۆژگاری چاك‌و سوود بەخش دامەزرێت، خوای گەورە دەفەرموێت: {... **وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ }النحل١٢٥**. واتە سوود وەرگرتن لەسۆزداری.

٤- دەبێ بانگەوازەکە لەسەر چاکترین شێوازی گفتوگۆ دابمەزرێت، خوای گەورە دەفەرموێت: {... **وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ }النحل١٢٥** لەئایەتێکی تریشدا دەفەرموێت: **{وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ}العنكبوت٤٦.**

خوای گەورە ئەم سێ سیفەتەی لەیەك ئایەتدا کۆکردۆتەوە دەفەرموێت: **{ادْعُ إِلِى سَبِيلِ رَبِّكَ }النحل١٢٥**.بەواوی کۆ (جمع)یش ئەوە دەخوازێت کە دەبێ لەدوو توێی بەرنامەیەکی میانڕەودا ڕەچاوی هەموو ئەم سیفەتانە بکرێت، لەبەرئەوە هیچ حیکمەتێك لەوەدا نیە کەبەبێ بوونی هیچ هۆیەکی ڕەواو ژیرانە بێین هەست‌و نەستی کەسانی غەیرە مسوڵمان بوروژێنن‌و سۆزیان بریندار بکەین، بالێرەیشدا بێین سەیری ئەو گوتارە جوان‌و پڕ لەدانایی‌و کورتە بکەین کەلەیەکێ لەدەرچوانی قوتابخانەی پێغەمبەرایەتیەوە ئاراستەی کەسانی غەیرە مسوڵمان کراوە: ئەوەبوو کە ڕەبعی کوڕی عامیر کاتێ چووە لای ڕۆستەمی کیسرای فارس وتی: (ئێمە خوای گەورە بۆ ئەوە ڕەوانەی کردوین تاخەڵکی لەبەندایەتی بەندەکان ڕزگار بکەین‌و بیانخەینە سەر پەرستن‌و بەندایەتیکردن بۆخوای بەندەکان، لەبەرتەسکی‌و تەنگەبەری دنیاو ستەمی باوەڕو ئاینیەکان دەریان بهێنن‌و بیانخەنە نێو دادپەروەری ئیسلامەوە)[1]

[1] تأريخ الطبری (٥١٨/٣)

زۆر بەداخەوە ئەمڕۆ ئێمە لەبەردەم دوو گوتارداین کە هەردوکیان زیانمەندن بۆ ئومەتی ئیسلام: (گوتاری زیادەڕەو توندوتیژو زبر) کە زیانێکی گەورەی بەئومەتی ئیسلامی گەیاندووە، وەگوتاری (دەرچونو بەرەلاّیو بەتالاّن بردنی ژیاری)و هەر گوتارێکی تریش کە پابەند نیە بەدەقە شەرعیەکانەوەو رێز لە پێشەوایانی بەرێز ناگرێ، بەڵکو بانگەشەی ئەوە دەکات کە ئایینەکەمانو نەژادو بەهاکانمان بگۆڕین، لەبەرئەوە بوەتە ئەرکی سەرشانمان کە مەشخەڵەکانی بەرنامەی میانڕەوی لەگوتارماندا بخەینە روو و زەقیان بکەینەوە.

٥- دەبێ ئەو گوتاری بانگخوازییە بەهەمان زمانی ئەو قەومو کەسانە بێت کە بانگهێشت دەکرێن بۆلای ئیسلام، خوای گەورە دەفەرموێت: {**وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** }**إبراهيم٤**. واتە:" ئێمە هیچ پێغەمبەرێکمان رەوانە نەکردوە کەبەزمانو شێوازی قەومەکەی ئاخاوتنی لەگەڵ نەکردبن، بۆئەوەی جوان پەیامەکەی روون بکاتەوە بۆیان" مەبەستیش بەزمانی قەومەکە ئەوەنیە کەتەنها بەزمانی خۆیان گوفتاریان لەگەڵدا بکات، بەڵکو دەکرێ بەهەر شێوازێکی تریش لەهەموو بوارەکانی تردا گوفتاریان لەگەڵدا بکات بەجۆرێ شیاوی وەرگرتن بێتو پێیان قبوڵ بێت.

٦- دەبێت ئەو گوتارە لەخودی دەرگای ماڵەکانەوە بچێتە ناویان، خوای گەورە دەفەرموێت: {.....**وَأْتُواْ الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا** ..... }**البقرة١٨٩**. ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت کە دەبێت گوتاری بانگخوازی رەچاوی بارودۆخەکانو حاڵی بانگکراوەکان بکات، جا هەروەك چۆن هەر دەرگایەك کلیلی بەخۆی هەیە، هەموو گەلێکیش هەروەهایە، یان هەر تاکە کەسێکیش هەروایە،

کلیلی تایبەت بەخۆی هەیە تادڵی ئەو گەلە یان ئەو کەسە بکاتەوە، کلیلی کەسێکی ئەوروپی جیاوازە لەکلیلی تاکێکی عەرەبی یان ئەفەریقی، بۆ هەموو گەلو کەسانی تریش هەر بەهەمان شێوەیە.

٧- دەبێ رەچاوی فیقهی گرنگترو لەپێشترو فیقهی هاوسەنگ کردن بکات.

٨- دەبێ رەچاوی نوێبونەوە بکات، واتە گوتارێك بێت لەگەڵ هەر گۆڕانێکی نویو هەر سەردەمێکی نوێدا هاوتەریبی نوێبونەوە بکات.

٩- دەبێت بەبەردەامی هەڵگری سیمای چاکسازیو زانست بێت، خۆی بڕازێنێتەوە پێیانەوە: خوای گەورە دەفەرموێت: {..... **إِنْ أُرِيدُ إِلاَّ الإِصْلاَحَ مَا اسْتَطَعْتُ** .... }**هود٨٨** . واتە:" ئەی پێغەمبەر بڵێ من تەنها مەبەستێك کەهەمە ئەوەیە کە بەپێی توانا چاکسازی بکەم".

١٠- دەبێ گوتارێك بێ لەبنەما سەرەکیو نەگۆڕەکانی ئاییندا جێگیرو دامەزراو و یەکلاکەرەوە بێت، لەمەسەلە گۆڕدراوەکانیشدا میانەییو گونجاندنی هەبێت.

هەرلەسەر ئەم دە مەرجو سیفەتەی پێشەوە شێخو مامۆستای رەوتی میانڕەوی لەم سەردەمانەدا روونی کردۆتەوە کە دەبێ ئەو گوتارە هەنگاوی پێ هەڵبگیریو گواستنەوەی پێ بکرێت:

١- لەشێوەو رواڵەتو دیمەنەوە بگوێزرێتەوە بۆ حەقیقەتو ناوەرۆك.

٢- لەقسەو مشتومڕەوە بگوازرێتەوە بۆ بەخششو کارکردن.

٣- لەسۆزو پشێویو ئاڵۆزییەوە بگوێزرێتەوە بۆ ئەقلانیەتو زانست گەرایی.

٤- لەلقو چڵەوە بگوێزرێتەوە بۆسەرو بنەما سەرەکیەکان.

٥- لەگرانکاریو دوورخستنەوەوە بگوێزێتەوە بۆ ئاسانکاریو موژدە بەخشین.

٦- لەچەقبەستوییو چاولێکەریەوە بگوازرێتەوە بۆ ئیجتیهادو نوێبونەوە.
٧- لەدەمارگیریو داخراویەوە بگوێزرێتەوە بۆ لێبوردەییو هەنگاو هەڵگرتن.
٨- لەزیادە ڕۆیی بیٚ دیسپلینیەوە بگوێزرێتەوە بۆ میانڕەویو هاوسەنگی.
٩- لەتوندوتیژیو رقو کینەوە بگوێزرێتەوە بۆ سۆزو بەزەیی.
١٠- لەناکۆکیو دووبەرەکیو جیاوازیەوە بگوێزرێتەوە بۆ هاوپەیمانیو هاوکاریو رایەك خستن[٢].

ئەم دە مەشخەڵو سیماو سیفەتەی لەپێشەوە ئاماژەمان پێکردن، ئەم ئایەتە پیرۆزەی کەدەفەرموێت: {**ادْعُ إِلِى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ**} **النحل**١٢٥. جەختیان لەسەر دەکاتو دەیانکاتە سیمای بانگەوازی راستو دروست بۆلای خوای گەورە.

لێرەوە دەڵێین ئێمە ئەمڕۆ لەگوتاری ئیسلامی ناوخۆی خۆماندا بۆ تەواوی مسوڵمانانو کۆمەڵە ئیسلامیەکانو بۆ رێچکەو رێبازو ئاینزاکان بەهەر هەموو بەشو چاوگەکانمانەوە پێویستمان بەگوتارێکە کە هەمومان لەسەر پرنسیپە نەگۆڕەکان کۆبکاتەوەو بەهۆی شتە بەشو لاوەکیەکانەوە دوورە پەرێزو ناکۆك نەبین، هەروەك چۆن پێشەوا رەشید رەزا گوتەیەكو رێسایەکی ئاڵتونی باس کردوەو پێشەوا حەسەن بەنناش جەختی لەسەر دەکاتەوە، ئەو رێسایەی کە دەڵیٚ: (لەومەسەلانەدا کەیەك دەنگینو یەکڕاین هاوکاری یەکتر دەکەین لەسەر جێبەجێکردنیان، بۆ ئەوشتانەش کە یەك دەنگو یەك را نین لەسەری ئەوا باپاساوی یەکتریمان قبوڵ بیٚو لەیەکتری قبوڵ بکەینو مەعزەرەت بۆ یەکتری

[٢] خطابنا الاسلامي في العصر العولمة/ د. يوسف القرضاوي

بێنینەوە) یان لەو مەسەلانەدا کەرای جیاوازمان هەیە لەسەریان لێبوردنمان بۆیەکتر هەبێت.

ئەوەی راستی بێت دوژمنانی ئیسلام لەسەدەی رابردوا هاتن هزری نەتەوەیی توندڕەویان بەکارهێنا ئەویش بەمەبەستی لێدانو پارچە پارچەکردنی یەکبونو یەکێتی جیهانی ئیسلام، لەئەمڕۆیشدا هەوڵدەدەن بدەن لەیەکبونو یەکڕیزی مسوڵمانان ئەویش لەرێگای وروژاندنی دەمارگیری تایفەگەری، کەزۆر بەداخەوە هەندێ لایەنو بەمەبەستی گۆڕینی رێچکەو مەزەب فوو دەکەن بەو دەمارگیریە قێزەونەدا.

لەبەرئەوە ئێمە (لەیەکێتی جیهانی زانایانی مسوڵمان)وریاو هۆشداری خۆمانمان داوەو دەیدەین، هەرکەسو لایەنێکیش بیەوێت ئەو کارە قێزەونە بکات ئاگاداری دەکەینەوە کە ئەوە یاریکردنە بەئاگر: ئاگری فیتنە گێڕیە بۆئەوەی سەرمان نەپڕژێتە سەر کێشە سەرەکیەکانمان، کە یەکەمینیان کێشەی فەلەستینو قودسی پیرۆزی داگیرکراوە لەنێوان جیهانی ئیسلامیدا، وەلەکێشەو مەسەلەکانی گەشەکردنی گشتگیرو ئاوەدانکردنەوەو گرتنە دەستی زانستو هۆکارەکانی پێشکەوتنی ژیاریو خۆشگوزەرانیو پێشکەوتنو بەرزبونەوە دورمان دەخەنەوە.

کەواتە ئێمە دەمانەوێت بگەینە دانانو داڕشتنی کۆمەڵێ پرنسیپی نەگۆڕ کە پراکتیزە بکرێنو بخرێنە گەڕ، بۆئەوەی ببنە بەرنامەو میتۆدێكو بەڵگە نامەیەك بن بۆ لێکنزیکبونەوەی راستو دروست، هاوکات دەمانەوێت ئەو مەسەلە گۆڕدراو راو بۆچونانەی کە لەهەریەك لەکۆمەڵەکاندا هەیە پەرەیان پێ بدرێو فراوان بکرێنو میانەی جوڵەو گۆڕانیان تێدا بێت، بەهەمان شێوە

پێویستمان بە بەرنامەیەکی گشتنگیر هەیە بۆ چۆنیەتی مامەڵە کردن لەگەڵ غەیرە مسوڵمانەکاندا(ئەوی تر) ئەویش لەسەر بناغەی ڕێز لەیەکتر گرتنو پێکەوە ژیانی ئاشتیانەو وتوێژو یەکتر ناسین، هەورەها ئێمە پێویستیەکی ئێجگار زۆرمان هەیە بەبوونی بەرنامەیەکی تێروتەسەلو پێشتر دیراسەکراو هەیە بۆ چۆنیەتی مامەڵە کردن لەگەڵ خۆرئاوادا، لەلایەکی تریشەوە پێویستیەکیو بنەڕەتیمان هەیە بۆ چارەسەر کردنی کێشەو گرفتەکانی لاوانو کۆمەڵگای مرۆڤایەتی لەرووی مرۆیی، ئابورییو گرفتەکانی هەژاری، هەلأیسانو بێکاری ئەویش لەڕێگای دانانی بەرنامەیەکی گەشەپێدانو ئابوریی هەڵکەوتوودا، هاوکات دارِشتنی بەرنامەیەکی فێرکاری کە بەهرەدارو داهێنەران بەرهەم بێنێت، کەواتە ئێمە پێویستمان بەو گوتارەیە کە هەموو ئامانجەکانمان بۆ بێنێتە دی.

پرۆسەی گەیاندن

بۆ ئەوەی پرۆسەی گەیاندن بەشێوەیەکی راستو دروست جێبەجێ بکرێت ئەوا پێویستی بەسێ کاروفەرمانی گرنگ هەیە:

کاری یەکەم: هۆکاری گوزارشت لێکردن بەگوفتارو بەنوسین، بەجولەو بزافو بە ئاماژە، هۆکار لەزماندا بریتیە لەوشتەی کە بەهۆیەوە دەگەیت بەکەسی تر[1]، خوای گەورەیش دەفەرموێت: {...**وَابْتَغُواْ إِلَيهِ الْوَسِيلَةَ** ....}**المائدة٣٥**. واتە" هەولبدەن لەرێگای هەموو کارێکی چاکەوە رەزامەندی پەروەردگار بەدەست بهێنن"

هۆکار بریتیە لەو هۆیەی کە لەرێگای ئەوەوە پرۆسەی پەیوەندیو بەیەك گەیشتن لەنێوان بانگخوازو بانگکراودا جێبەجێ دەبێت، ئالێرەوە تەواوی هۆکارەکانی گوزارشت لێکردن بەکۆنو نوێیانەوە - هەروەك لەپێشەوە باسمان کرد - دەچنە نێویانەوە کە بریتین لەهۆکارە بیستراوەکان وەك رادیۆو کاسێتی بیستراو، هۆکارە بینراوەکان وەك ئەو پەڕاوانەی کە چاپ دەکرێنو نەخشەو بلاْوکراوەی تر وەك وێنەکانو هاوشێوەکانیان هەروەها هۆکاری بیستراو بینراو وەك تەلەفیزیۆنو ڤیدیۆو هاوشێوەکانیان[2].

<u>لەم سەردەمەشماندا هۆکاری تەکنۆلۆژی سەردەمیانە زۆر بوونو پێویستە دامەزراوە بانگخوازییەکانو بانگخوازان بەکاریان بهێنن، لەگرنگترینیان:</u>

---

[1] القاموس المحيط، لسان العرب، المعجم الوسيط، مادة: وسل

[2] موضوع وسائل التعبير في كتابنا، مبدا الرضافي العقود – وكتاب الوسائل التكنولوجية المعاصرة في الخطاب الاسلامي: د. محمد مرعي . ل/٢٦٣

١- هۆكارەكانی كارلێكی وەك كۆڕو قاوەخانەكانی ئەنتەرنێت، ژورەكانی وتوێژوو لێكدانەوەو لێكۆڵینەوە، پێگەكانی پەیوەندی كۆمەڵایەتی (فەیس بوك و تویتەرو...) بەستنی گۆنگرەیش لە دورەوە.

٢- هۆكارەكانی پەیوەندی جەماوەری وەك لاپەڕەكانی ئەنتەرنێت، كەناڵە ئاسمانیەكان، رادیۆو رۆژنامەو گۆڤارەكان.

٣- هۆكارەكانی پەیوەندی تاكە كەسی وەك نامەی سەر مۆبایل، لاپەڕە ئەلیكترۆنیە تایبەتەكان لەپۆستی ئەلكترۆنی، كۆبونەوەكان، گوتارو وانە وتنەوەو كۆڕ بەستن، بەرنامەكانی كۆمپیوتەر[٣]

بانگخوازیش دەتوانێت سوود مەند بێتو سوودیش بەكەسانی تر بگەیەنێت ئەویش لەرێگای چوونە سەر ئەوپێگەو سایتانەو وتوێژ كردن لەگەڵ كەسانی تردا، ئەمەیش ئەوە دەخوازێ كە زانیاری پێویستو راهێنانی گونجاوی لەسەر ئەو هۆكارە تەكنیكانەی سەردەم هەبێت، واتە دەبێت بەتەواوی لەسەردەمەكەی خۆیدا بژیو لێی دانەبڕێ.

كاری دووەم: هۆكاری گوزارشت لێكردنو گەیاندن:

ئەم كارە هونەری گەیاندنی بانگەوازەو لەحەقیقەتیشدا زانستێكە، هونەرو بەهرەیە، خەڵكیش لەم كارەدا چوون یەك نین، هەیانە بەتوانایە لەسەر گوزارشت لێكردنو گەیاندنی بەشێوەیەكی زەوق ئامێزو كاریگەرو سەرنج راكێشو راكێشەرە، هەیشیانە ئەو توانایەی نیە، لێرەوە ئەركێكی قورس دەكەوێتە سەرشانی بانگخواز كە دەبێ راهێنان بكات لەسەر هۆكارە كاریگەرەكان،

---

[٣] سەرچاوەی پێشوو. كتێبەكەی د. السيد مرعی/ ل/٢٦٦

ئاگادار بێت بەسەر بانگخوازیی گەورە بانگخوازە وتار بێژەکانو ئەدیبە کاریگەرەکان تابتوانێ سودیان لێ وەربگرێ، بەتەنیشت ئەمەوە پێویستە گرنگی تەواو بدات بەزانستەکانی گەیاندنو خستنە رووی بانگەوازو کارتێکرتن، بەزانستەکانی رەوانبێژیو زانستی ماناو بەدیعو دەروونناسی بەتایبەتی دەروونناسی پەروەردەیی، کۆمەڵناسی، شێوازەکانی وانە وتنەوە، زانستی راگەیاندنو هونەرەکانی، پێویستە سوود وەربگرێت لەشێوازە سەردەمیەکان لەرووی خستنە پێش چاو و شەوق پەیدا کردنو هۆکارە کاریگەرەکانی تر وەك ئاوازی گونجاو و جموجۆڵی لەبارو پێویستو ئاماژە کردن، بەهەمان شێوەیش سوود وەربگرێت لەئامێرە نوێیەکان وەك کۆمپیوتەرو ئەوانی تریش.

لێرەوە دەرك دەکەین بەهونەری ئیعجازی روونکردنەوە(البیانی) لەقورئانی پیرۆزدا، کەخوای گەورە باشترو چاکترین شێوازی هەڵبژاردوە بۆ کۆتا پەیامی خۆی، کە بەرەهایی بەهێزترینو جوانترین شێوازی گەیاندنە، لەبەرئەوە دەبینین کە ئێجگار کاریگەر بوە لەسەر دەرونو لەسەر ژیریو دڵەکان، تەنانەت لەسەر ئاستی عەرەبە نەفامەکانیش.

جا لەکاتێکدا کە قورئانی پیرۆز گرنگی داوە بەلایەنی جوانی لە لەفزو لە ئاوازو پێشبڕکێ لە باوەڕهێناندناو گەیشتنەوە بەکاروانی باوەڕداران ئەوا لەهەمان کاتدا گرنگیەکی زیاترو گەورەتری داوە بەماناو مەبەستو بەڵگەی بەهێزو نیشانەو سەلمێنراوە رۆشنو نیشانە روونو قەناعەت پێکراوەکان.

بۆیە دەبێت شێوازی بانگخوازی هەموو ئەم چەمكو لایەنانەی خوارەوە لەخۆ بگرێتو هەرهەمویان گرێ بدات پێکەوە: هەر لە جوانی لەفزو رەوانبێژی و رێکخستنی پیتەکانو بەهێزی رستەو توندوتۆڵیانو پێکەوە گرێدانیانو مۆزیکی

پیتو وشەکانو ئاوازەکانیانو کاریگەری دەرەکیو ناوەکیانو پێکەوە بەستنی رستەکانو بەستنەوەی رەوشی رستەکان لەبڕینو پێکەوە گرێدانیان هەتا پارێزگاری کردن لەرەوانبێژی رستەو رەچاوکردنی جوانی مانا ئاماژە پێکراوەکانی لە هاوسەنگیەکی تەواو و ئەوپەڕی وردەکاریدا بەبێ زیادەرۆیی یان کەمتەرخەمی نواندن، دەبێ جوانی ماناو قەشەنگیو مەبەست پێکانەکە پێکەوە گرێبدات، دەبێ لەبەرکارهێنانیدا وردکاری بەخەرج بدرێت، مەبەستەکەی روون بێت، ئەوەی دەیەوێت بیخاتە روو، دەبێ لەگوزارشت لیێکردندا قوڵ دابچێو بەڵگەو سەلمێنراوەکانی بەهێز بن لەگەڵ رەچاو کردنی شوێنو پایەو گونجانی گوتارەکە لەگەڵ بانگکراودا، هەروەها دەبێ لەگوتارەکەیدا جەخت بکاتو گوتارەکەی چڕ بکاتەوە لەسەر حەقیقەتەکانو ناوکرۆكو خۆی دوور بگرێت لەشێوەو رواڵەت، دەبێ بایەخ بدات بەمەبستەکانو بیاندات بەسەر دیاردە بەرچاوو رواڵەتیەکاندا، ئاسانکار بێتو شتەکان لە خۆیو لەسەر بانگکراوەکە قورس نەکات.

بانگخواز پێویستی بەوەیە تێگەیشتنێکی قووڵی بۆ زانستەکانی رەوانبێژی (بلاغة)و هەردوو زانستی روونکردنەوەو جوان نواندن (بیانو بدیع) هەبێت، دەبێ لەبەرکردنی باشی هەبێ بۆ زۆرێك لە شیعرو پەندو ئەدەبی بەرزو بەهادارەکان.

منیش بەو پێیە لە خزمەتی قورئانی پیرۆزدا ژیاومو لە بواری بانگەوازدا لێی وردبوومەتەوە ئەوەم تیایدا بینیوە کە تا ئەوپەڕی گرنگی داوە بە سروشتی شێوازی بانگەواز لە رووی جوانی شێوەو رواڵەتیو لە رووی مەعنەویەوە — هەروەك لە پێشەوە ئاماژەمان پێکردووە — وە لەرووی گرنگیدانی بەلایەنی

پەروەردەیی‌و خۆ پاککردنەوەوە، خوای گەورە ئەرکی پێغەمبەری ﴿ﷺ﴾لەم بوارەدا روونکردوەتەوەو دەفەرموێ: {**هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ** }**الجمعة٢**. واتە: "ئەو پەروەردگارە خۆی لە نێو خەڵکێکی نەخوێندەواردا کەسێکی لە خۆیان هەڵبژاردوەو کردویەتی بە پێغەمبەرو رابەریان، ئایەتەکانی قورئانی بەجوانی بۆ دەخوێندنەوە، هەوڵ دەدا کە دڵ‌و دەروون‌و کردارو گوفتاریان خاوێن‌و جوان بکات، وە فێری قورئان‌و دانایی‌و شەریعەت‌و بانگەوازو خۆ راگریان بکات، هەرچەندە ئەوان پێشتر لە گومڕایی‌و سەرلێشێواوی‌و سەرگەردانی‌و ستەمێکی ئاشکرادا گیریان خواردبوو".

ئەو ئەرکانەش ئەمانەن:

أ/ خوێندنەوەی قورئان بۆ باڵابوونی رۆح‌و بەرزبوونەوەی.

ب/ پاککردنەوەی دڵ‌و دەرونەکان‌و رزگارکردنیان لە نەخۆشیە مەعنەویەکان، پڕکردنەوەیان بەکارە چاکەکان‌و فەرزوبەرەکەتدارەکان، بەخشینی دڵ ئارامی‌و رەزامەندی پێیان بۆئەوەی دڵ لە ئارامیدا بژی‌و دەروونیش رازی بێت‌و پۆشاکی ئارامی‌و سەنگین بکرێ بەبەریدا.

ج/ پاڵنان‌و هاندانی ئەقڵەکان بۆ سود وەرگرتن هاوکاتیش سود پێگەیاندن لە حیکمەت‌و خوێندنەوەی کتێب، لە گەردوون‌و لە دەروون، لە ئەزموونەکان بۆ گەیشتن بە داهێنان کردن.

بۆیە دەبێ بانگەواز هەوڵ‌و کۆششێکی بێ وچان‌و سەرومڕ بدات بۆئەوەی شێوازی بانگەوازەکەی گونجاو بێت لەگەڵ سروشتی کەسی بانگکراودا، بە جۆرێکی وەها بێت کە شێوازی ئەقڵی لەگەڵ ئەقڵانیەکاندا بەکاربهێنێ، شێوازی

هەستیو هەستپێکراو لەگەڵ کەسێکدا بەکاربهێنێ کە ئەو جۆرە شێوازە کاریگەری دەبێ لەسەری، شێوازی سۆزداری لەگەڵ خەڵکە گشتیەکەدا، وەیان بێت هەردووکیان بەپێی پێویستو کاریگەری بوون لەیەکدا کۆ بکاتەوە، لەبەرئەوە دەبینین قورئانی پیرۆز لەبۆ یەك باسو بابەت زیاد لە جارێك شێوازی خۆی دەگۆڕێت، بۆ نموونە بونی تەنها حوکمێك جارێك کە دەفەرموێ {**قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ** }گوزارشت لە یەکتا پەرستی دەکات، جارێکی تریش دێت شتێك بەکاردەهێنێ کە ببێتە هۆی جوڵاندنی ئەقڵو قەناعەتی پێ ئەکات. دەفەرموێ : {**لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ** }**الأنبياء٢٢** واتە: "ئەو خەڵکە لاوازە بۆ بیر ناکەنەوە، ئەگەر لە ئاسمانەکانو زەویدا خوایەکی تر هەبوایە جگە لە خوای پەروەردگار ئەوە هەردووکیان وێران دەبوون، پاکیو بێگەردیو تەسبیحاتو ستایش هەر شایستەی ئەو خوایەیە کە خاوەنی عەرشو تەختی فەرمانڕەوایەتی تایبەتە لەبەرامبەر ئەو بیرو بۆچوونە نارێكو نالەبارانەی کە خوانەناسان باسی دەکەنو هاوەڵو شەریك بۆ ئەو زاتە بڕیار دەدەن".

وە دەفەرموێت: {**مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِن وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذاً لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ** }**المؤمنون٩١**. واتە: "هەرگیز ڕەوانیەو ماقوڵو پەسەند نییە کە خوای گەورە کوڕو منداڵ بۆ خۆی بەڕەوا بزانێتو دروستکراوی خۆی بکاتە کوڕی خۆی!! هەروەها هەرگیز خوایەکی تریش هاوتاو هاوکار نییە، چونکە ئەگەر شتی وا ڕەوا بوایە، ئەوە هەر خوایەك بۆ خۆی دەچوو بەلای دروستکراوانی خۆیەوەو پاشان دەبوو بە کێشەیانو هەندێکیان هەوڵیان دەدا زاڵ بن بەسەر ئەوانی تردا!! پاکیو

بێگەردیو تەسبیحاتو ستایش هەرتەنها شایستەی خوای گەورەیەو رەوای (الله)یەو ئەو زاتە زۆر بە دوورە لەو باسو خواسانەی کە کاتی خۆی موشریکەکانی مەککە دەیانکردو ئێستەش مەسیحیەکان دەیکەن".

لەبەر ئەم هۆیە خوای گەورە فەرمانی بە پێغەمبەرەکەی (ﷺ)داوەو (لە رێگای ئەویشەوە بۆ هەموو بانگخوازان) کە ئەقڵو سۆزداری لە بانگەوازەکەیاندا بەخەرج بدەن، خوای گەورە دەفەرموێ: {**ادْعُ إِلِى سَبِيلِ**} **النحل١٢٥**، خوای گەورە فەرمانی داوە کە دەبێ پێکەوە گرێدان هەبێت لەنێوان پێداویستیەکانی ئەقڵی ساغو بەبڕشت لەحیکمەتو لە هەر شێوازێکی سودمەندی تر کە کاریگەر بێت لەسەر ئەقڵی ئەوی تر وە لەنێوان پێداویستیەکانی سۆزداری دا: لەئامۆژگاریو رێنمایی باش کەئاراستەی دڵەکان دەکرێت، هەروەها جیاوازی خستووە لەنێوان وتوێژو دواندنی خاوەن پەڕاوەکانو لەنێوانی خەڵکانی تردا، دەبێ بانگخوازی سەرکەوتوو و بلیمەت ئەوپەڕی هەوڵو کۆشش بکات بۆ بەدەستهێنانی بڕێکی باش لە بەڵگەی روونو نیشانەی دیارو بەرچاو لە کاتێکدا کە دەکەوێتە وتوێژو مشتومڕ بەتایبەتی لەکاتی بانگهێشتکردنی بیرمەندانو ئەو کەسانەی تریش کە گرنگی دەدەن بە میتۆدە ئەقلیەکان، ئەویش لە رێگای زۆر خوێندنەوەو سوود وەرگرتن بەتایبەتی لە میتۆدی ئەقلانی، راهێنان بکات لەسەر چۆنێتی گەیشتنە دەرئەنجامە ئەقلیو سروشتیەکانو بەدەست هێنانیان، بۆئەوەی بتوانێ دادوەریی مەسەلە ئەقلیەکانو مشتومڕو دیداری روبەڕووبوونەوە بباتەوە، دەبێ توانای هەبێ لەسەر نموونە هێنانەوەو پێوانە جۆراوجۆرەکان (لە پێوانەی روونو ئاشکراوە، بۆ پێوانەیی لە پێشتر، وە پێوانەی وێکچوون – یەکسان کردن لە نێوان دوو

مەسەلەدا — وە پێوانەی جیاواز (واتە: پێچەوانە)و ئەوانی تریش بەهەمانشێوە.) قورئانی پیرۆزو پێغەمبەری سەردارمان ﴿ﷺ﴾بەوپەڕی وردەکاریەوە ئەم پێوانانەیان بەکارهێناوە.[1] لە بەشی پێوانەیی لە پێشترو یەکەمەوە خوای گەورە دەفەرموێت: {**أَلاَ تُقَاتِلُونَ قَوْماً نَّكَثُواْ أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّواْ بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَؤُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤُمِنِينَ** }**التوبة١٣** .واتە: (باشە ئێوە چۆن ناجەنگن دژی کەسانێك کە بەردەوام پەیمانو بەڵێن شکێن بوونو نەخشەیان کێشا بۆ دەرکردنی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾لە شاری مەککە، هەموو جارێکیش هەر ئەوان دەست پێشخەر بوون لەدژایەتیاندا، مەگەر ئێوە لەوان دەترسن؟! دڵنیابن کە هەر خوای گەورە شایستەی ئەوەیە کە حیسابی بۆ بکرێتو لێی بترسن ئەگەر ئێوە باوەڕدارو ئیماندارن!!) لەم ئایەتە پیرۆزەدا دووجار پێوانەیی لەپێشترو یەکەمینی بەکارهێناوە، جارێك لە جەنگاندنی مسوڵمان لەگەڵ ئەوانەدا کە ئەوەی کردیان کردیانو دەست پێشخەربوون لە جەنگان لەگەڵ مسوڵماناندا، واتە جەنگانی موسڵمانان دژ بەوانە یاسای پێوانەیی یەکەمینی بەسەردا دەسەپێ، جاری دووەمیش لە مەسەلەی ترسدا، کە دەبێ ترسی مسوڵمانان تەنها بۆ خواو لە خوای بەدیهێنەرو پەروەردگارو بەتواناو ستەم شکێن بێت کە ئەوە لە پێشترە لەوەی بێن لەو بێباوەڕانە بترسن.

پێغەمبەری خوایش ﴿ﷺ﴾لە زۆر شوێنداو زۆرجار پێوانەیی لە پێشتری بەکارهێناوە، بۆ نموونە بەو ئافرەتەی کە ویستی لە جیاتی دایکی حەج بکات فەرمووی: (قەرزی خوای گەورە لەپێشترە کە بدرێتەوە) [2]

---

[1] تطبيقات الرسول (ص) للمنهج العقلى في الدعوة/ محمد بن عبدالله العثمان/ ل (٢٦ - ٢٧٥)

[2] رواه البخاري (١٩٥٣)، مسلم (١١٤٨)، لە فەرموودەیەکی ئیبن عەبباسەوە.

هەروەها لە سەر بانگخواز پێویستە کە پشت ببەستێ بە هەرشتێ کە کاریگەری لەسەر هەستو ویژدانو سۆز هەیە دڵو ناخی مرۆڤ دەجولێنێ، ئەویش لە ڕێگای هاندانو موژدە پێدانو یان وریاکردنەوەو ترساندنو هەڕەشەوە دوور لە هەڵلاّ نانەوەو گەورەکردن یان بە کەمو سوك سەیرکردنی، وە لە ڕێگای چیرۆکی کاریگەرو وتەی ناسکەوە، یان لە ڕێگای نواندنی بەزەییو چاکەکردن لەگەڵ بانگکراودا، خوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی دەفەرموێ: {**فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظّاً غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ** } **آل عمران١٥٩** . پێشتر واتا کوردیەکەی هاتووە.

شاعیرێکیش دەڵێت: چاکە لەگەڵ خەڵکیدا بکە دڵیان دەکەیتە بەندەی خۆت، واتە دڵیان رادەکێشی بەلای خۆتدا، چونکە سروشتی مرۆڤ وایە کە چاکە مرۆڤ دەکاتە بەندەی خۆی.

یەکێکی تر لە زانستو فیقهی بانگخواز ئەوەیە کە هەرکات پێویست بوو شێوازی جۆراوجۆرو نموونەی هەستپێکراو بەکاربهێنێ، بەتایبەتی لەگەڵ کەسانی کەم تەمەنو لاواندا، ئەوەتا لوقمانی حەکیم کە خوای گەورە شێوازی پەروەردەکردنی بۆ کوڕەکەیی تۆمار کردووە، هاتووە تەواو شێوازە ئەقڵیو سۆزداریو هەستپێکراوەکانی لەگەڵیدا بەکارهێناوە، لە شێوازە هەستپێکراوەکان ئەوەبوو کاتێ ئامۆژگاری دەکات بە نزم کردنەوەی دەنگ هاتووە چیرۆکێکی ماددی هەستپێکراو ناسراو و دیار لەلای کوڕەکەی باس دەکات بۆی. دەفەرموێ:{ **وَاغْضُضْ مِن صَوْتِكَ إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ** } **لقمان١٩**. واتە: (دەنگت نزم بکەرەوە چونکە ناخۆشترینی دەنگەکان دەنگی

گوێدرێژه)، کاتێکیش ئامۆژگاری کوڕەکەی دەکات بە رووخۆشیو خۆ بە کەمزانو فیزنەکردن ئەوا شێوازێکی سۆزداری بەکارهێناوە لەگەڵیدا، دەفەرموێ: { **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ**} **لقمان١٨**واتە: (خوای گەورە کەسانی لووتبەرزو فیزاویو خۆبەزلزانی خۆش ناوێن)، پاشتریش شێوازێکی ماددی بەکاردەهێنێ ئەویش لە دووتوێی گوتەی: {**وَلَا تُصَعِّرْ** ..} **لقمان١٨**، کە ئاماژەیەکی تێدایە بۆ نەخۆشیەك کە پێی دەوترێ روو وەرگێڕان (العصاد)و تووشی حوشتر دەبێت کە قەپۆسی بەرز دەکاتەوەو سەری بەرز دەکاتەوە بۆ ئاسمانو پاشان دایدەنەوێنێ، هەروەك بڵێی ئەو کەسەی کە خۆی بە زل دەزانێو قەپۆسی بەرز دەکاتەوەو روو لە خەڵکی وەردەگێڕێو خۆی لە سەرووی خەڵکیەوە سەیر دەکات ئەوا وەك ئەو حوشترە وایە کە پاشتر تەختی زەوی دەبێت، ئەمە بە تەنیشت ئەوەوە کە ئاماژەیەکە بۆ نەخۆشی خۆ بەزلزانی، کە ئەویش نەخۆشیەکی کوشندەیەو وەك قەپۆس لێدانو روو لە خەڵکی وەرگێڕان وەهایە.

لێرەوە دەڵێین ئەوە زانستو فیقهی بانگخوازە پاڵی پێوە دەنێ بۆ بەکارهێنانی شێوازی گونجاو، کە دڵی بانگکراوی پێ دەکاتەوە.

<u>کاری سێیەم:</u> میتۆدی گەیاندنی بانگەواز، یان میتۆدی گوتاری بانگخوازی:

لە راستیدا میتۆدیبوون یان گرتنەبەری میتۆد مەرجێکی سەرەکییە بۆ سەرکەوتنی هەر پرۆژەو کارێك، لەبەرئەوە بانگەواز لە ئەمڕۆدا پێویستیەکی ئێجگار زۆری هەیە بە میتۆدێکی روون کە پشت ببەستێ بە پرنسیپە نەگۆڕەکانی ئیسلام لە باوەڕو لە رەوشتو لە پەرستشتەکاندا، وە لەسەر ئەو

گۆڕدراونە کە گەشە بە زانست دەدەن‌و وای لێدەکەن کە کاریگەری زۆرتری هەبێ‌و بەهێز بێت.

ئەو میتۆدە ئەوە دەخوازێ بانگخواز پلانێکی ڕۆشنی هەبێ کە ئامانجی بانگەوازەکەی‌و دیدو تێڕوانین‌و هۆکارو سەرچاوە خوازراوەکانی دیاری کردبێ تیایدا، ئەو ئاستەنگانەی دەستنیشان کردبێ دەبنە ڕێگر لە بەردەم بانگەوازەکەیدا، هاوکات ئەو دەرئەنجامانەی کە لە بانگەوازەکەیدا بەدەستیان دەهێنێ.

بەڵام لەسەر ئاستی دامەزراوە بانگخوازیەکان، یان ئوممەت ئەوا دەبێ پلانێکی ستراتیژی تۆکمەی هەبێ، پڕاوپڕ مانای ئەم وشەیە بگەیەنێ، بۆ گەیشتن بەو دەرئەنجامانە کە لە سەرەتاوە لەبەرچاوی گرتوون، بەتایبەتی خۆڕاگر بێت لەبەردەم ئەو ئاستەنگانەدا کە لە بەردەم بانگەوازەکەدا دادەنرێن، هەروەها لەبەردەم مەترسیەکانی پرۆسەی بەگاورکردن‌و گومڕاکردن‌و بیدعەو شتە پڕوپووچەکان.

ئێمەش لێرەدا گرنگترینی بنەما سەرەکیەکانی ئەو پلانە یان ئەو میتۆدە باس دەکەین کە ئەمانەی خوارەوەن:

١- دەبێ بانگەواز لەسەر ئەو پرنسیپە نەگۆڕانە بونیاد بنرێ کە کۆدەنگی تەواوی ئوممەتی لەسەرە، هاوکاتیش لەسەر پرنسیپە گۆڕدراوە ئەرێنیەکانیش (لەسەر ئیجتهادەکان‌و ناوچەی لێبوردن) بۆئەوە بتوانێ هەردوو چەمکی ڕەسەنایەتی‌و سەردەمی لەخۆیدا کۆ بکاتەوە، ئەو ڕەسەنایەتیەی کە ئوممەتی ئیسلام دەپارێزێ لە توانەوەو بەتاڵان بردنی ژیاری، ئەو سەردەمیەی کە دەبێتە مایەی پەرەپێدان‌و گەشەکردن‌و میانەیی‌و ئاسانکاری.

٢- دەبێ پلانی بانگەواز لە رووی دیدو تێڕوانینەوە، لە رووی پەیامو ئامانجو پێکهاتەکانەوە، لەرووی دەرئەنجامو ئاسەوارەکانەوە، لەسەر (میتۆدی میانڕەویو هاوسەنگ بونیاد بنرێ کە لەسەر ئاسانکاریو پلەبەندیو هەڵگرتنی بیانووی تەنگەتاوی لە تاوان کردندا بەرپا دەبێ)، وە لەسەر کاری دامەزراوەیی رێكو پێك کە ئیسلام خۆی لە پەرستشو حوکمە شەرعیو پایە سەرەکیەکانیدا فێری کردووین، تەنانەت لە گوتاری تاکەکەسیشماندا کە ئاراستەی خوای گەورەی دەکەین:{**إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ، اهدِنَـــا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ**} **الفاتحة**(٥-٦) واتە: بە لەفزی کۆ بێت لەکاتێکدا کە دوعاکارەکە خۆی تاکە، ئەمەش بۆ ئەوەیە تا تاکەکەس رابێت لەسەر کاری کۆمەڵیانەو دامەزراوەیی.

٣- دەبێ گوتاری بانگخوازی لەسەر فیقهی هاریکاریو کۆبەندیو ئەدەبی جیاواز لە ڕادا بونیاد بنرێ، هاوکات ئیجتهادو رای ئەویتری لا پەسەند بێت مادامێ دژنیە لەگەڵ دەقێکی رۆشنو رووندا کە مانای تر هەڵناگرێ، چونکە ئەوەی کە لە ئیسلامدا کۆ دەنگی لەسەرە ئەوەیە کە ئەگەر کۆشتکار (مجتهد) راکەی پێکای ئەوا دوو پاداشتی چاکەی هەیە، وە ئەگەر راکەیشی مەبەستی راستی نەپێکا ئەوا یەك پاداشتی چاکەی هەر هەیە.[1] جا کەوایش بوو ئەوا نابێ بانگخواز بێت ڕا جیاوازو گرفتدارو ناکۆکیەکان، یان ئەومەسەلە جیاوازانە بوروژێنێ کە فیتنەیان لێ دروست دەبێ، لێرەوە شیخی ئیسلام ئیبن تەیمیە دەڵێ: (میتۆدی ئەهلی سوننەتو جەماعە ئەوەیە ئەوکەسەی کۆششکارە لەڕاداو موجتەهیدە ئەوا ئەگەر هەڵەیش بکات هەر تاوانبار نابێت)[2].

---

[1] البخاري / ٧٣٥٢

[2] الفتاوى لابن تيمية/١٢٣/١٩

هەروەها دەڵێ: (بەهۆی ئەو مەسەلانەوە کە چەندین تێگەیشتن هەڵدەگرنو فراوانن لەڕادا، ئەوا ڕەوا نیە پەنا ببرێتە بەر ئابڕو بردنو لەقاندنو پێگە هەڵتەکاندنی بەرانبەرەکە... هەرکەس لەباوەڕداران ئیجتهاد بکات لەداواکردنی مافی ڕەواداو هەڵە بکات ئەوا با هەرکەس بێتو با هەڵەکەی هەرچی بێت خوای گەورە لەهەڵەکەی خۆش دەبێت، ئیتر ئەو ئیجتیهادە لەمەسەلە تیۆریو ئیجتیهادیەکاندا بێت یان لەمەسەلە بەشیو لاوەکیە زانستیەکاندا بێت چوون یەکە، هەڵەکەیش هەروەهایە، هاوەڵانی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾و جەماوەری ئوممەتی ئیسلام لەسەر ئەم ڕاو بۆچونە بوون)[٣].

٤- دەبێ ئەو بانگەوازە ڕەچاوی فیقهی هاوسەنگیەکان (موازنات) لەنێوان هەندێك لەگەڵ هەندێکی تری بەرژەوەندیەکاندا بکات، هاوسەنگی لەنێوان هەندێك لەگەڵ هەندێکی تری شتە خراپەکاندا بکات، لەنێوان بەرژەوەندیەکانو شتە خراپەکاندا لەرووی هێزو لاوازییەوە، لەرووی پەیوەندیانەوە بەتاکەکەس یان کۆمەڵ یان کۆمەڵگاو ئوممەتەوە.

هەروەها دەبێ ڕەچاوی فیقهی لەپێشترو گرنگتر بکات لەهەر شتێکدا کە پەیوەندی بەبانگەوازەوە هەیە ئیتر ئەوانەیان کە پەیوەندیان بەبابەتەکانی بانگەوازەوە یان بانگکراوەکانەوە هەیە یان پەیوەندیان بەشێوازەکانەوە هەیە، بەجۆرێ کە دەبێ ڕەچاوی گۆڕینی لەپێشتری تاکەکان لەپێش ڕژێمەکانەوە بکرێت، ڕەچاوی لەپێشتری جەنگی هزری لەپێش هەرجەنگێکی تردا بکرێت، لەپێشتری زانستێك بەسەر زانستێکی تردا، لەپێشتری مەبەستەکان بەسەر شتە ڕواڵەتیەکاندا، لەپێشتری مەسەلە

---

[٣] هەمان سەرچاوەی پێشوو

گومانبڕو بەڵگەدارەکان بەسەر مەسەلە گوماندارەکاندا، بۆ مەسەلەکانی تریش هەربەهەمان شێوە بێت[٤].

٥- دەبێ لە مەسەلەی بانگخوازی یان میتۆدی بانگخوازیدا بەخەستی جەخت بکرێت لەسەر گۆڕانکارییەکی گشتگیر لەدەرونو دڵو رۆحو ژیریەکانداو بەرەو باشتر بوون ببرێن، هاوکات جەخت بکرێت لەسەر پلانێکی چاکسازی گشتگیر، چونکە ئەم شتانە گرنگترین شتانێکن کە قورئانی پیرۆز گرنگیان پێدەداتو جەختیان لەسەر دەکات، خوای گەورە دەفەرموێت: { **إِنَّ اللّهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنْفُسِهِمْ** ... }**الرعد١١**. واتە:" خوای گەورە گۆڕانکاری لەوحاڵەتەدا ناکات کە خەڵکی وان تیایدا هەتا نەیەن ئەوەی وا لەدەرونیاندا بیگۆڕن".

هەروەها دەفەرموێت: {**ذَلِكَ بِأَنَّ اللّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّراً نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ اللّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ**}**الأنفال٥٣**. واتە:" خوای گەورە بارودۆخو نازونیعمەت لەهیچ قەومێك تێك ناداتو نایگۆڕێت هەتا ئەوان ناخی خۆیان نەگۆڕن".

ئەمە سوننەتی خوای گەورەیە لەئوممەتو ژیارو دەوڵەتاندا کە هەموو کارەکان پەیوەستن بە گۆڕانی دەروونەکانەوە جائەگەر خێرو چاکە بوو ئەوا خێرو چاکە دێتە رێگای، وە ئەگەر خراپەکاریش بوو ئەوا خراپە دێتە رێگای.

لەبارەی چاکسازیشەوە ئەوە ئەرکی سەرشانی هەموو پێغەمبەران بوە، خوای گەورە دەفەرموێت:{ **إِنْ أُرِيدُ إِلاَّ الإِصْلاَحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلاَّ بِاللّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ** }**هود٨٨**.

---

[٤] فقه الاولويات/د. يوسف القرضاوي/ل/٢٢٠

هەروەها دەبێت ئەو پلانە لەسەر(گشتگیری ئیسلام بۆ سەراپای ژیان) دامەزرابێت، خوای گەورە دەفەرموێت: {**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ** ...}**الأنفال٢٤**. واتە" ئەی ئەو کەسانەی ئیمانو باوەڕتان هێناوە، بەگەرمو گوڕیەوە بچن بەدەم بانگەوازو فەرمانەکانی خوای گەورەو پێغەمبەرەوە کاتێك کەبانگتان دەکات بۆ بەرنامەو ڕێبازێك کە ژیانتان پێ دەبەخشێت، ناخو دڵو دەرونتان دەبوژێنێتەوە". دەفەرموێت: {**قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** }**الأنعام١٦٢**. واتە" ئەی موحەمەد بڵێ: لەراستیدا من نوێژەکانم، سروتەکانم – لەحەجو عەمرەدا، بەڵکو سەرجەم چالاکیەکانم – هەروەها ژیانم بەتەواوەتیو خۆ ئامادەکردنیشم بۆ مردن، هەرهەمویم خستوەتە چوارچێوەی بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئەو خوایە کە پەروەردگاری هەموو جیهانیانە".

هەروەها دەفەرموێت:{**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ ادْخُلُواْ فِي السِّلْمِ كَآفَّةً وَلاَ تَتَّبِعُواْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ**}**البقرة٢٠٨**. واتە" ئەی ئەو کەسانەی ئیمانو باوەڕتان هێناوە هەرهەموتان بچنە ژێر سایەی ئایینی ئیسلامەوەو هەموو لایەنەکانی پیادە بکەن، مەبەستی سەرەکیتان ببێتە بەرپاکردنی ئاشتیو ئاشتەوایی لەکۆمەڵگادا، نەکەن شوێن پلانو نەخشەو هەنگاوەکانی شەیتان بکەون، چونکە بەراستی ئەو دوژمنی ئاشکرای ئێوەیە" .

زانایان ئەم ئایەتەی سەرەوەیان بەوە راڤە کردوە کە دەبێ(پابەند بوونی تەواو هەبێت بەهەموو حوکمەکانی ئیسلامو یاسا شەرعیەکانیەوە، بەهەموو فەرزەکانیەوە بەبێ هیچ هەڵاوێرکردنێك)(٥)

(٥) تفسيري الطبري/٢/٤٢٩-٤٣٤.

لێرەوە هیچ ڕەوا نیەو نابێت بازنەی بانگەواز سنوردار بکرێت لەفەرزەکانو بەشی پاكو خاوێنیدا، یان تەنانەت لەباوەڕو ڕەوشتدا بەتەنها، بەڵکو دەبێت بانگەواز سەراپای لایەنە زیندوەکانی ژیان بگرێتەوە، بەجۆرێکی وەها دەبیٚ بانگەواز ئاراستە بکرێت بۆ چاکسازی لە سیاسەتدا بەوەی کە لەسەر شوراو دادپەروەریو یەکسانی لەمافو ئەرکەکاندا دابمەزرێت، گەلان مافی خۆیانە بەوپەڕی ئازادیو ڕاشکاویو ڕوونو ئاشکرا نوێنەرانی خۆیان هەڵبژێرن، هاوکات هەر ستەمێکی سیاسیش ڕەت بکەنەوەو ڕێگری لیٚ بکەن.

هەروەها دەبیٚ ئەو پلانە بانگەواز بۆ چاکسازی لەسیستمی ئابوریدا بکاتو لەخۆی بگریٚ، ئەویش لەدوو توێی بەرنامەیەکی ئابوریی پشت بەستوو بە ئیسلام کە کێشە ئابورییەکانی سەردەم لەهەژارییو بێکاریی چارەسەر دەکات، هاوکات گەشەپێدانێکی گشتگیر دەستەبەر بکاتو لەسەر چالاککردنی ئابوریی لەنێو جیهانی ئیسلامیدا دابمەزریٚ، بەجۆریٚ ئەو ئابورییە ببێتە هۆکارێکی بەهێز بۆ یەکبوونی سیاسیمان هەروەك چۆن ئەوروپا ئەوکارەی بۆ خۆی ئەنجامدا.

بەهەمان شێوە دەبیٚ ئەو پلانی بانگخوازییە کێشەو مەسەلە کۆمەڵایەتیەکان لەخۆ بگریٚو بچێتە نێو قوڵایی کێشەکانەوەو چارەسەری گونجاویان بۆ دابنیٚ.

هەروەها دەبیٚ ئەو بانگەوازە هەموو بەرپرسە سیاسیەکان بگرێتەوە هەروەك چۆن دەبیٚ هەموو خەڵکانی تریش بگرێتەوە، هەروەك پێغەمبەر﴿ﷺ﴾دەفەرموێت: (ئایین دڵسۆزییە) وتمان بۆ کیٚ. فەرمووی(بۆ

خوای گەورە، بۆ پەڕاوەکەی، بۆ پێغەمبەرەکەی، بۆ پێشەوایانی مسوڵمانانو گشت خەڵکانی تریشە"[٦].

زۆر جار جەختم لەسەر کردوەو دوپاتم کردوەتەوە[٧] کە دەبێ زانایانی بانگخواز لەجەستەی ئوممەتدا وەك دڵ وابن، دڵ خوێنی پاك دەنێرێ بۆسەرو بۆ کۆئەندامەکانی تری جەستە، هەروا زانایانی بانگخوازیش دەبێ پەیوەندیدار بن لەگەڵ سیاسەتمەدارانو کەسانی بڕیار بەدەستو بەرپرساندا، ئامۆژگاریو ڕێنمایی کار بن بۆیان، ئەویش بەگوتەی هەقو ڕاستو بەحیکمەتو ئامۆژگاری چاك بەدەمیانەوە بنو کەمتەرخەم نەبن بەرانبەریان، بۆ جەماوەریش بەگشتی دەبێ بەئامۆژگاریو بەپەروەردە کردنیانەوە خەریك بنو فەرامۆشیان نەکەن.

٦- دەبێ ئەو بانگەوازە هەڵگری ئاشتەوایییەکی سەرتاسەری بێت لەنێوان گەلانو فەرمانڕەواکانیدا، وەلەنێوان هەموو گروپو کۆمەڵە ئیسلامیەکاندا کە لە گۆڕەپانی ئیسلامیدا کار دەکەنو کاران، بەڵکو دەبێت ئاشتەوایی هەبێت لەنێوان هەموو حیزبو کۆمەڵەکانو ئەو بیرمەندانەدا کە لە بنەڕەتدا سەر بەئیسلامن، بەلاّم لەتێگەیشتنیاندا بۆ ئیسلام کەمو کوڕییەك هەیەو دوورە پەرێزی کردون.

دەبێ بانگەواز کار بکات لەسەر دەستەبەر کردنی ئاشتەوایییەکی گشتگیرو سەرتاسەری ئەویش لەرێگای گوتارێکی گشتگیرو لەسەرخۆو هێمنو ئامانجداری پەسەندەوە، بەجۆرێ هەرهەموان هاوکاری یەکتر بکەن لەو شتانەدا کە هاوڕانو رێکن لەسەری، لەوشتانەو مەسەلانەشدا کە هاوڕانینو رایان جیاوازە لەسەریان

---

[٦] رواه مسلم/٥٥.

[٧] كلمة للمؤلف في الدورة الثالثة للجمعية العمومية للاتحاد العالمي لعلماء المسلمين في اسطنبول(٢٩-٣١/٧/٢٠١٠)

بالێبوردەبن و لەیەکتری ببورێن، بەڵکو دەبێ هەوڵ بدەین بۆ گەیشتنە تێگەیشتنێکی هاوبەش لەسەر حەقیقەتی ئیسلام و بنەما نەگۆڕەکانی.

٧- دەبێ ئەو پلانی بانگخوازییە بانگەواز بۆ هاوکاری و یارمەتیدان لەسەر چاکەو پارێزگاری و لەخواترسان بکات، بەڵکو هاوبەشی و بەشداری کردن لەکاری چاکەدا لەخۆ بگرێ، بۆ ئەوەی بەرژەوەندی هەموو لایەك دەستەبەر بێت، چونکە خوای گەورە فەرمانی بەو هاوکاری کردنە کردوە بێ ئەوەی ئەو کەسە دەست نیشان بکات کە هاوکاری لەگەڵدا دەکرێت، خوای گەورە دەفەرموێت: {**وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى**}**المائدة٢**.واتە" هاوکاری یەکتری بکەن لەسەر کاری چاکەو پارێزگاری و لەخوا ترسان" .

فەرمانی کردوە هاوکاری لەسەر چاکەو لەخواترسان بکرێ و ئەو کەسەی دەست نیشان نەکردوە کە هاوکاری لەگەڵیدا دەکرێ، ئەمەیش ئەو تێگەیشتنەی لێ دەردەهێنرێت کە هاوکاری کردن لەگەڵ هەمواندا رێگا پێدراوە بەچاوپۆشین لەو کەسە هاوکاری لەگەڵیدا دەکرێ و تەنها یەك مەرج دانراوە بۆ ئەو هاوکارییە ئەویش ئەوەیە دەبێ ئەو هاوکارییە لەسەر چاکەو پارێزگاری و لەخواترسان بێت، هەرلێرەوە بەهیچ جۆر نابێ هاوکاری هەرکەسێکی تر بکرێ لەسەر تاوان و دەستدرێژی کردن و ستەم و ملهوری، بائەوکەسەیش مسوڵمان بێت.

٨- هەتا ئەوپەڕی بایەخ و گرنگی بەخەم و مەینەتیەکانی ئوممەت بدرێ، ئەو نەخۆشیانە دەست نیشان بکرێت کە تاك و کۆمەڵگا ئیسلامیەکان پێیانەوە دەناڵێنن، هاوکات سوود وەربگرێت لەو سەرژمێرییە وردو راستانە کە لەلایەن پسپۆڕەکانەوە دەردەچن.

بۆ نمونە زۆربەی کۆمەڵگاکانمان دووچاری مەینەتیەکانی بێکاریی‌و هەژاریی‌و، نەخۆشی‌و هەڵاوسان، قەیرەیی، وەچەندین گرفتی کۆمەڵایەتی‌و ئابوری ترو چەندین مەینەتی تریش هاتوون، جاکەوابوو دەبێ پلانی بانگخوازیمان گرنگی بدات بەچارەسەر کردنی ئەو نەخۆشیانە لەسەرجەم لایەنی رۆحی‌و زانستی‌و ناوخۆیی‌و ناوچەییەکانەوە، هەولبدرێ لەرێگای پڕۆژەو بەرنامەکانەوە رێگا چارەی گونجاویان بۆ دابنرێ، ئێمە بەچاوی خۆمان دەبینین کە دامەزراوە موژدە دەرەکان (بەگاورکەرەکان) لەجیهانی ئیسلامیدا بەتایبەتی لەئەفەریقادا سەرکەوتنیان بەدەست هێناوە ئەویش لەرێگای کردنەوەی پڕۆژەی فێرکاری‌و ئابوریی‌و تەندروستی‌و مرۆییەکانەوە، هەروەك دەوترێ: گومانی تێدا نیە کە دەبێ قۆڕەی گەدەی خاڵی ببیسترێ، خنکاویش خۆی هەڵدەواسێ بەچڵە پوشێکەوە.

ئای کە چەندە نارەحەتم‌و دڵم ئازاری پێ دەگات‌و چاوم فرمێسك دەرێژێ کاتێ دەبینم کە برسێتی لەسۆماڵدا چ کەتنێك‌و نەهامەتیەك بەسەر ئەوگەلەدا دەهێنێت، دەبینم منداڵانی شیرەخۆرە دەمرن، پیرو بەساڵاچوانی پشت کۆماوە کەسێ بەدی ناکەن رزگاریان بکات لەمردن، بەڵکو ئەوەتا چوار ملیۆن کەس بەهۆی برسێتیەوە هەڕەشەی مردنیان لەسەرە، کەچی لەگەڵ هەموو ئەوەشدا هەر شەڕو کوشتار لەنێوان حکومەت‌و کۆمەڵە ئیسلامیەکاندا گڕی گرتوە، کە گرنگترین هۆکاری ئەو برسێتیە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شەڕو کوشتارە کە دەیان ساڵە بەردەوامە، خوای گەورە یارمەتی دەرو پشت‌و پەنا بێت.

٩- رەچاوکردنی سوننەتی پلەبەندی، پشت بەستن بەفیقهی موژدە دان لە بانگەوازداو ئاسانکاری کردن لەروونکردنەوەی حوکمە شەرعیەکاندا، هاوکات

بەبەزەیی‌و بەسۆزداری مامەڵە بکرێ لەگەڵ هەمواندا دوور لەحوکمدان بەسەر کەسانی تردا کە تاوانبارو خراپەکارن یان بەکافر کردن، بانگخواز هەروەك لەپێشەوە وتمان وەك پزیشك وەهایە، بۆیە دەبینین کە پێشەوا هوزەیبی لەبەرپەرچدانەوەی کۆمەڵەی تەکفیرو هیجرەتدا ناونیشانی کتێبەکەی بریتیە لە: بانگخواز بوون نەك دادوەر بوون (دعاة لاقضاة)، پاشتر بۆیان روون دەکاتەوە کە ئەوان بانگخوازی بەبەزەییی‌و فەرمانڕەواو کاربەدەست نین تابێن بەبێ بەزەیی سزا شەرعیەکان جێبەجێ بکەن[٨] .

١٠- دەبێ لەو میتۆدو پلانەدا بەوردی‌و بەدرێژی رەچاوی شەرعیبونی جیاوازییە گرنگەکان لەنێوان بانگەواز لەنێو کۆمەڵگای ئیسلامی، وەبانگەواز لەناو کۆمەڵگایەکی غەیرە ئیسلامیدا بکرێت، چونکە[٩] بۆهەریەکێکیان تەرازویەکی شەرعی جیاواز بەخۆی هەیە، لێرەدا بواری ئەوە نیە بچینە نێو وردەکاری.

[٨] فقه الاولويات، الصحوة الاسلامية، لمؤلفها د.يوسف القرضاوی

[٩] **کتێبی (ئێمەو ئەوان)، د.عەلی قەرەداغی**

مەرجەکانی سەرکەوتنی بانگەواز

بەمەبەستی سەرکەوتنی بانگەوازو پلانەکەی کۆمەڵە مەرجێك هەن دەبێ لەبەرچاو بگیرێن، کە بریتین لەمانەی خوارەوە:

١- دەبێ کەسانی دڵسۆزو پسپۆڕ- وەك پێشتر باسکراوە — هەستن بەکاری بانگەوازو سەرپەرشتی دامەزراوەکانی بکەن، ئەمەیش مەرجی سەرەکیو یەکەمینە، خوای گەورە دەفەرموێت: {**وَإِن يُرِيدُواْ أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللّهُ هُوَ الَّذِيَ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ** }**الأنفال٦٢**. واتە" تۆ- ئەی پێغەمبەر- خوای گەورەت بەسە کە پشتیوانو یارو یاوەرت بێت، هەر ئەو زاتە پشتیوانی لەتۆ کردوەو سەرکەوتنی تایبەتی لەرێگای ئیماندارانەوە پێ بەخشیویت".

لەگرنگترین هۆکارەکانی سەرکەوتن ئەوەیە کە بانگخوازن خاوەنی پەیام بنو خەمو زەحمەتەکانی بانگەواز هەڵبگرن، بۆ ئەو بژینو لەگەڵ بانگەوازدا بژین، نابێت وەك کارمەندێکی موچە خۆر هەڵسوکەوت بکەن، دەبێ لەپاش ئەمە هەوڵی دەستەبەر کردنی سەرچاوە داراییەکان بدرێتو ئاستەنگەکان نەهێڵدرێن.

٢- دەبێ لەلایەن بانگەوازەوە (یان دامەزراوەی بانگەوازیەوە) بەدواداچونی بەردەوام هەبێت بۆ بانگەوازەکەیو بۆ کارەکەیو بۆ بانگکراوەکان، لەگەڵ چاودێری کردنو لێپرسینەوە لەهەر کەمتەرخەمیەك یان هەڵەیەك، هاوکات پێداچونەوەیەکی وردو ناسكو بەردەوام بکرێ، چونکە ئەم کارە دەبێتە هۆی توندوتۆڵ بوونو بەهێزیو سەرکەوتنی بانگەوازو ئاشنابوون بەهۆکارەکانی هەر هەڵەیەكو دواجاریش چارەسەر کردنی.

٣- دەبێ بانگخواز(یان دامەزراوەی بانگخوازی) هەستێ بەجێبەجێکردنی پرۆسەی نوێبونەوەی بەردەوام لەبانگەوازو لەشێوازەکانیدا.

٤- دەبێ بانگخواز (یان دامەزراوەی بانگخوازی) هەوڵبداو تێبکۆشێ بۆ بەرەو باشترو چاکتر ئەویش لەرووی (شێوازو میتۆدەوە)، لەرووی بابەتو جۆری خستنە پێش چاوو نمایشکردنەوە.

بەمجۆرەش داهێنانو پەرەپێدان دەستەبەر دەبێت خوای گەورەش فەرمانی پێکردوین کە چاکترینی کار ئەنجام بدەین لەهەموو شتێکدا، بۆ گرنگێتی داهێنان کردن لەهەموو کارێکدا لەفەرمودەیەکدا بۆمان روون دەکاتەوەو دەفەرمویێت:{... **لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ** }**الملك٢**. واتە"لەدنیادا تاقیتان دەکاتەوە تادەربکەوێ کە کامەتان لەهەموو بوارەکانی ژیاندا کاری چاکترو باشتر دەکات، بەم پێیە ئەم ئایەتە ئاماژەیە بۆ تاقیکردنەوە لەسەر کرداری چاکتر نەك بۆ کارێکی ئاسایيو سادە بێت، تەنانەت ئەو تاقیکردنەوەیە بۆ چاکەیش نیە، بەتایبەتی کە (أحسن عملا) بەنەناسراوی (نکرة) هاتوە تاببێتە ئاماژەیەكو ئەو مانایە بدات کە چاکتر بەپێی سەردەمێ بۆ سەردەمێکی تر، وە لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر دەگۆڕێ، بۆ نمونە چاکترین کار لە ئەمڕۆدا هەمان چاکترین کاری دوێنێ نیە، هەروەها بۆ سەردەمو شوێنەکانی تریش، هەر لەم ئایەتە پیرۆزەوە ئەوە تێدەگەین کە گرنگێتی بدرێ بەبەردەوامبونی چاکترینو بەپەرەپێدانی.

فەرماندان بەچاکترین کار یان ئاماژەدان بەگرنگێتیەکەی لەزیاد لەئایەتێکی پیرۆزدا دووبارە بوەتەوە، خوای گەورە دەفەرمویێت: {**وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ**}**النحل١٢٥**. واتە" بەچاکترین شێوەو بەچاکترین باس مشتومڕ لەگەڵ بێ

باوەڕاندا بكە" هەروەها دەفەرمویٚت: {**وَإِذَا حُيِّيْتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّواْ بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيباً**}**النساء٨٦**.واتە"هەركات سەلامتان لیٚكرا ئەوا ئیٚوەیش بەچاكتر لەو سەلامە وەلاٚمیان بدەنەوە یان بەلانی كەمەوە هەروەك خۆی وەلاٚمی بدەنەوە". دەفەرمویٚت: {**وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُواْ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللّهِ أَوْفُواْ ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ** }**الأنعام١٥٢**. واتە" بەهیچ جۆر نزیكی ماڵی هەتیو نەكەون، ئەگەر بەناچاریو لەبەر دڵی ئەوان كەوتیتە حاڵەتیٚكەوە شتیٚكی كەم لەماڵیان بخۆیت ئەوا دەبیٚت لەبەرانبەرەوە هەستیت بەقەرەبوو كردنەوە بەچاكترین شیٚوەو زیاد لەوە ببەخشیتەوە پیٚیان ئیتر بەماددی یان بە مەعنەوی بیٚت..." وەدەفەرمویٚت: {**ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ**}**المؤمنون٩٦**. واتە" ئەگەر خراپەیەكت لەگەڵدا كرا ئەوا دەبیٚ بەچاكترین شیٚوەو بەچاكە وەلاٚمی بدەیتەوە".

هەروەها لەئایەتیٚكی تردا دەفەرمویٚت: {**وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُواْ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ** ....}**الإسراء٥٣**. واتە" فەرمان بەبەندەكانم بكە كە بەچاكترین شیٚوازو چاكترین گوفتار قسە بكەن" هەروەها دەفەرمویٚت : {**وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم** ....}**الزمر٥٥**. واتە" بەچاكترین شیٚوە شویٚنكەوتەی ئەو قورئانە بن كە لەپەروەردگارتانەوە دابەزیوەتە سەرتان" هەروەها دەفەرمویٚت: { **وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُواْ بِأَحْسَنِهَا** ... }**الأعراف١٤٥**. واتە" ئەی موسا فەرمان بەقەومەكەت بدە با بەچاكترین شیٚوە پەیڕەوی بكەن". كەوابوو لەم ئایەتە پیرۆزانەی سەرەوە ئەوە تیٚدەگەین تاچ مەودایەكی دور پەروەردگار بەپەرۆشە لەسەر چاكترینی

کارەکانو فەرمان بە پێغەمبەرەکەشی دەکات بامیتۆدی کاریان گەیشتن بێت بەچاکترین کار لەهەموو شتێکدا تابنە شایانی ئەوە کە: {**كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ** ...}**آل عمران١١٠**. واتە" چاکترین ئومەتانێکە کە نێردرابن بۆ خەڵکی.

٥- دەبێ بانگخواز کەسێکی کراوە بێت لەسەر ئەوانی تر، وەلەسەر کلتوری رۆشنبیریان، دەبێت وەك هەنگ وابێت کە دەچێ لەجۆرەها گوڵو گوڵزار شیلە وەردەگرێ.

کۆتاییو چەند راسپاردەیەك

لەپاش ئەم چەند گەشتە وەسفکارە لەدەریای فیقهی بانگەوازدا لەروانگەی قورئانو سوننەتەوە، توێژینەوەکە ئەم چەند راسپاردەیەی خوارەوەی لێ دەکەوێتەوە:

١- دەبێ گرنگی بدرێ بەدانانی پلانی قۆناغ بەندیو ستراتیژی بۆ بانگەواز بۆلای خوای گەورە لەنێوان جیهانی ئیسلامیدا کە دیدو تێڕوانینو ئامانجو پەیامو بەرنامەو پڕۆژە تایبەتیەکانی بەخۆی هەبێت، هەروەها پلانی قۆناغ بەندیو ستراتیژی کە لەسەر حیکمەتو دانایی دامەزرابنو دابنرێن، هاوکات بەچاکترین شێوازو چاکترین باس وتوێژ لەگەڵ جیهانەکەی تردا بکرێ.

٢- پێویستە هەوڵەکان چڕبکرێتەوەو جەخت بکەن لەسەر دانانی میتۆدێکی فیکری روونو رۆشن، هەروەها بەرنامەیەکی پراکتیکی کە دامەزرابێت لەسەر ئاینی ئیسلام بەواتا گشتگیرەکەیەوە دابنرێو بەفیعلی ئەوە بخاتە

روو که ئاینی چارەسازو چاکەیە، بەزەییە بۆ هەموو مرۆڤایەتی، ئەویش بەشێوازێ بێت کە غەیرە مسوڵمانەکان بەروونی لێی تێبگەن: {**وَأْتُواْ الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا**} **البقرة١٨٩**.

٣- بانگەشە بکرێ بۆ کۆنگرەیەکی جیهانیو تایبەت بکرێ بەدانانی میساقو بەڵێننامەیەك لەنێوان بانگخوازاندا بەتایبەتی بۆ بزوتنەوەو کۆمەڵە ئیسلامیەکان، ئەو بەڵێننامەیە بەرپا بێت لەسەر قوڵکردنەوەی چەمکەکانی پێکەوە ژیانو لێبوردەییو هاوکاریو یارمەتیو هاوبەشی لەنێوان بانگخوازانو دامەزراوە بانگخوازییەکاندا، با ئەو میساقەش بەشێوەی هەنگاو وپلەبەندی بێت.

لەهەمان کاتدا ئەوە تێیدا تاوتوێ بکرێت بڕوانامەیەکی بانگخوازی دابنرێ کە لەسەر پرنسیپە نەگۆڕەکانی ئیسلام دامەزرابێتو گشگیر بێت، لە دووتوێی ئەو بەڵگەنامەیەدا پلانێکی ستراتیژی بۆ بانگەواز بۆلای خوای گەورە لەنێوان جیهانی ئیسلامیو لە دەروەیدا هەبێ، بناغەو بنەما خوازراوەکانی لەخۆگرتبێ.

٤- بانگەواز کردن بۆ زیاتر پابەند بوونە بەئەدەبی رای جیاوازەوە، وە بەفیقهی هاوپەیمانیو پێکەوە ژیانەوە.

خوای گەورە یارمەتیدەرو پشتیوان بێت

کۆتا نزامان سوپاسو ستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیانە